

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Obor: Sociální pedagogika

Bakalářská práce

Ekologická etika

Ecological ethics

(Podíl výchovy na utváření ekologického vědomí a myšlení u dětí)

Praha 2006

Jana Řezáčová

Vedoucí bakalářské práce: RNDr. Jana Leontovyčová, CSc.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citované literatury.

.....*Řezáčová*.....

Jana Řezáčová

V Praze, 24. května 2006

Poděkování:

Především bych ráda poděkovala RNDr. Janě Leontovyčové, CSc. za její vstřícný přístup, ochotu a přínosné konzultace, které mi při vypracování mé bakalářské práce poskytovala. Dále děkuji Ing. Pavle Ernekerové za cenné rady a sdružení Tereza za inspiraci a zkušenost.

Motto:

„Za sto let nebude záležet na tom, jaké jsme měli bankovní konto, v jakém jsme žili domě nebo jaké jsme řídili auto. Pokud jsme však byli důležití pro život nějakého dítěte, může to změnit svět.“

Ema Schenk

Resumé

Pro svou bakalářskou práci jsem si vybrala téma ekologická etika. Velkou inspirací pro napsání této práce pro mě bylo sdružení pro ekologickou výchovu Tereza, kde od dubna 2003 pracuji jako externí lektorka výukových programů a zájmových kroužků.

Ve své práci jsem se zaměřila na složky environmentální výchovy mravní, etické i odborné. V úvodních kapitolách poukazuji na problematiku ekologické etiky a na mnoho skrytých problémů týkajících se člověka, společnosti a životního prostředí. Popisuji zde výukové programy pro školy a jejich metodické zvláštnosti. V dalších kapitolách představuji svou činnost ve sdružení pro ekologickou výchovu Tereza.

Cílem mé práce je zmapování environmentálního myšlení v rodinách, v předškolních zařízeních a škole samotné.

Summary

The topic of my bachelor work is the ecological ethics. A great inspiration for my work was the association for the ecological education called „Tereza“ where I have been working as an external instructor of the educational lectures and hobby groups since the April 2003.

The core of my work is the moral, ethical and professional environmental education. The introductory chapters refer to the ecological ethics problems and a lot of deep problems concerning the human beings, society and environment. The next part describes the educational lectures for schools and their methodical specialities.

The following chapters present my activity for the above mentioned association „Tereza“. My main objective was to find out the environmental thinking in families as well as pre-school and school institutions.

Obsah:

Úvod	1
I. Teoretická část	3
1. Ekologická etika a filosofie	4
1.1 Etický rozměr ekologické výchovy	4
1.2 Ekologická etika	8
1.3 Typy ekologické etiky	11
2. Ekologická výchova	13
2.1 Ekologická zodpovědnost	13
2.2 Co je ekologická výchova?	15
2.3 Cíl ekologické výchovy	16
2.4 Poslání ekologické výchovy	17
3. Historie ekologické výchovy	17
4. Ekologické výukové programy pro školy a jejich metodické zvláštnosti	19
4.1 Výukový program	19
4.2 „Ekopedagogovo osmero“ – doporučení pro přípravu a vedení ekologických výukových programů	22
4.3 Klíčové kompetence, které by žáci měli získat ekologickou výchovou	24
5. Školní ekologické projekty	25
6. Poslání a nabídka středisek ekologické výchovy	27
6.1 Městská střediska ekologické výchovy	27
6.2 Terénní (pobytové) střediska ekologické výchovy	28
6.3 Nabídka středisek ekologické výchovy	28
7. Tereza - sdružení pro ekologickou výchovu	32
7.1 Historie a zázemí Terezy	32
7.2 Činnost Terezy	33
7.2.1 Výukové programy pro školy	34
7.2.2 Školní ekologické projekty	36
7.2.3 Školící centrum a České centrum fundraisingu	39
II. Praktická část	40
1. Představení své činnosti v Tereze	40
1.1 Představení ekologických výukových programů	40

1.1.1 Program : Ruční papír a odpady	41
1.1.2 Program: Papírování	46
1.1.3 Program: Království vody	49
1.2 Lipka – Dům ekologické výchovy	52
1.3 M.R.K.E.V. –Metodika a realizace komplexní ekologické výchovy	54
1.3.1 Přehled dosažených výsledků	56
2. Vlastní šetření a výzkum	58
2.1 Zhodnocení výsledků výzkumu - potvrzení a vyvrácení hypotéz	60
2.2 Shrnutí	63
3. Dotazníkové šetření	65
3.1 Stanovení hypotéz	65
3.2 Vyhodnocení otázek	66
3.3 Zhodnocení výsledků výzkumu - potvrzení a vyvrácení hypotéz	70
Závěr	71
Použitá literatura	73
Seznam příloh	75

Úvod

V úvodu bych ráda zmínila, že velkou inspirací pro napsání této práce pro mě bylo sdružení pro ekologickou výchovu Tereza, kde od dubna 2003 pracuji jako externí lektorka výukových programů a zájmových kroužků.

Sdružení Tereza je nevládní nezisková organizace (občanské sdružení) s celostátní působností, která se již od roku 1991 věnuje zejména vzdělávání dětí a dospělých a osvětě veřejnosti v oblasti ochrany životního prostředí.

Cílem mé práce je zmapování environmentálního myšlení v rodinách, v předškolních zařízeních a škole samotné. Zaměřuji se na složky environmentální výchovy mravní, etické i odborné. Zmiňuji zde rozdíl mezi náhodnou a pravidelnou ekologickou aktivitou a poukazuji na mnoho skrytých problémů týkajících se člověka, společnosti a životního prostředí.

V teoretické části své bakalářské práce se věnuji ekologické etice a filosofii, ekologické výchově a její historii, dále zde zmiňuji ekologické výukové programy, školní ekologické projekty, činnost středisek ekologické výchovy a v samém závěru této části jsem si dovolila představit již zmiňované sdružení pro ekologickou výchovu Tereza.

Praktickou část jsem rozdělila na tři části. V první části představuji svou činnost v Tereze a podrobně jsem zde rozpracovala anotace k jednotlivým výukovým programům, které vedu již čtvrtým rokem. V druhé části se věnuji především vlastnímu šetření a výzkumu, v němž jsem uplatnila techniku – zúčastněné pozorování a stanovila jsem si tyto hypotézy:

1. „Předpokládám, že současná dětská a dorůstající populace není vedena k ekologickému myšlení.“
2. „Ekologická výchova vzniká spojením rodiny, školy a okolí, proto se tedy domnívám, že posílení složky školní intervence se zpětně odrazí jednak na chování dítěte samotného, promítne se do vlastní rodiny a v neposlední řadě i na vztahu dítěte k okolí ve smyslu pozitivních změn.“
3. „Neformální zájem pedagogů o konkrétní probíranou problematiku je bohužel „prozatím“ sporadický, ale nicméně už samotný zájem o aktivitu je nutno hodnotit velmi pozitivně.“

Třetí část praktické části tvoří dotazníkové šetření určené pro učitele základních škol. Jeho cílem je zjistit názor pedagogů na ekologickou výchovu a na činnost středisek ekologické výchovy. Pro dotazníkové šetření jsem si stanovila tyto hypotézy:

1. „Učitelé považují ekologickou výchovu dětí a mládeže za důležitou.“
2. „Činnost středisek ekologické výchovy není učitelům známa.“
3. " V rámci výuky učitelé s dětmi střediska ekologické výchovy příliš nenavštěvují."

I. Teoretická část

Zdá se, že lidstvo bude vnímat 21. století od počátku pod dojmem, že přirozené základy života na Zemi jsou ohroženy. Z mnoha stran zaznívají stále sílící hlasy o alarmujícím stavu přírody. Tyto informace způsobily aktivní přístup řady lidí a organizací k ochraně životního prostředí a k ekologicky příznivému chování se vůči životnímu prostředí ve všední každodennosti. Věda i technika odhaluje stále nové souvislosti místních ekologických katastrof a stále hlubším a podrobnějším věděním se mnoha lidem zdá, že čím víme více, tím zřetelnější a horší se ekologická krize jeví. Přitom jsou vyvíjeny a do praxe zaváděny technologie, které jsou k přírodě a jejím zdrojům velmi ohleduplné. Národní i mezinárodní politika se pokouší, s mnohem větší důsledností než kdy předtím, vytvářet podmínky pro celkovou postupnou ekologickou modernizaci hospodářství a společenského života.

Tyto kladné vývojové tendence ukazují, že celkově vzrůstá vědomí nutnosti ekologicky příznivého obratu chování lidstva ve všech sférách jeho působení a že se rozšiřují možnosti jeho uskutečňování. Přitom je ale nutné si uvědomit, že tento zásadní obrat také vyžaduje změnu dosavadního pojetí kategorie pokroku, blahobytu a ekonomické racionality.

Neboť nejdůležitější příčinou ohrožování přirozené podstaty života je takový způsob hospodářství, který již více jak sto let určuje vývojové cesty evropské civilizace. Celý ekosystém Země by se musel rychle zhroutit, jestliže by i mimoevropské obyvatelstvo spotřebovávalo tolik energie, vody, vzduchu a přírodních surovin, kolik jich spotřebovává nejbohatších 10% obyvatelstva v „nejrozvinutějších“ oblastech Evropy, Ameriky a Asie.

Kolapsu lze zabránit jen tehdy, jestliže se tyto regiony včas přizpůsobí zcela jiné vývojové cestě. Tato cesta vyžaduje radikální změny v postojích a způsobech chování, novou technologickou revoluci, jejímž těžištěm bude ochrana a zachování přirozeného životního prostředí, a globální politické myšlení s mnohem delší a širší časovou perspektivou vnímání problémů než je jen určité volební období.

Zásadní změny naší kultury, k níž patří i vzdělání a škola, jsou nevyhnutelné, jestliže chce lidská civilizace zachránit vlastní existenci a přistoupit na zcela nové modely dalšího vlastního vývoje.

1. Ekologická etika a filosofie

1.1 Etický rozměr ekologické výchovy

V následujícím textu si dovoluji citovat názory a výroky významných odborníků na problematiku ekologické etiky.

Ekologie na rozdíl od ostatních oborů nemůže být hodnotově neutrální. To, co přírodní rovnováhu porušuje, musí být odsouzeno, co ji zvyšuje, podpořeno. Šetrnost, prozíravost či vzájemná pomoc jsou praktické ctnosti, které vyplývají z jeho bádání. Ekologie je jediná věda, schopná sloučit objektivní poznání, morální principy a vizionářskou zkušenost a stát se tak vědou ucelenou, holistickou. Cesta k tomuto cíli není věcí dalšího výzkumu, ale proměny nás samotných. (PIÑOS, J. *Trvale udržitelné hnutí. Sedmá generace*, 2000)

Mnozí dobrovolní i profesionální ochránci přírody prošli ve svém nitru zajímavým vývojem, který lze stručně popsat jako posun od citové potřeby ochraňovat vzácné a krásné, pomáhat přírodě proti lidské bezohlednosti, přes údobí, kdy se člověk chová jako by přesně věděl, kde má co vyřezat, vysadit či oplotit, až po období nalézání úcty k zázrakům přírodního dění (lapidárně vyjádřené výrokiem "čím více znám, tím méně vím"). S rostoucí mírou pokory, která může souviset s přibývajícím praxí, obvykle přichází potřeba ujasňovat si vlastní postoje k životu.

Jak říká prof. Librová, "akutní neštěstí přírody na této planetě však potřebuje něco víc než osobní postojovou improvizaci. Potřebuje ekologickou morálku jako sociálně sdílenou normu chování. Podobně jako ve společnosti vznikl etický kodex vztahů mezi lidmi, měla by se rozvinout etická norma určující vztahy a chování člověka vůči přírodě. Ekologicky příznivé chování by tak nebylo jenom vedlejším efektem životních postojů zralých jedinců. Bylo by vymahatelné prostřednictvím sociálního nástroje - tlakem sociální normy. Sociální norma může být jedinci relativně snadno vštěpována různými typy výchovy, může se poměrně rychle šířit nápodobou a módou". (LIBROVÁ, H. *Pestří a zelení..* Brno, 1994)

Úsilí o rozvinutí zodpovědného vztahu k přírodě se tedy musí opírat nejen o rozum, ale také o cit, lásku a naději.

O ideálech skromnosti v antické filozofii píše Lubor Kysučan: "Poněvadž základní charakteristikou řádu je uměřenost, musí uměřeností vynikat i lidský život. Požadavek uměřenosti se týká nejen materiální spotřeby, ale i životního stylu a psychické dimenze

(mezilidské vztahy, projevování citů). Myšlenka shrnutá ve známém řeckém filozofickém imperativu méden agan (= ničeho příliš) tak prostupovala všemi úrovněmi života antického člověka.

Předními hlasateli a uskutečňovateli skromného životního způsobu byli např. Pýthagorás a Démokritos. Nezbytným předpokladem osvojení si skromnosti jako životní hodnoty je podle Démokrita správná výchova ("otcova umírněnost je dětem nejmocnějším napomenutím"). Sókratés tvrdil, že nenáročný život činí člověka svobodnějším a soběstačnějším - v těchto obou vlastnostech spatřuje sókratovská etika vrchol lidského důstojenství. Jedním z ústředních pojmů Aristotelovy etiky je sófrosyné - skromnost, střídmost. (KYSUČAN, L. *Hledání řádu. Ideály skromnosti v antické filozofii*. Brno: Masarykova univerzita, 1997.)

Nad skromností se ve své knize "Zelená svatozář" zamýšlí i pan profesor Erazim Kohák, který se ale zabývá tzv. "dobrovolnou skromností". Pojem "dobrovolná skromnost" označil jako zavádějící. Říká, že nejde o skromnost, ale o výběrovou náročnost. Doslova píše: "...Bud'me nároční, avšak vybírejte si v čem. Klad'me opravdu vysoké nároky na čistou vodu a čerstvý vzduch, na zdravotnictví a veřejnou dopravu, na maximální energetickou výkonnost a radost ze života - ne na co nejnákladnější hromadění tretek. To přece není o životě v jeskyni...Je to především vzpoura proti snobismu, který v nás živí naši konzumní toxikománii. Zásadou snobismu je, že záhodnější a úctyhodnější je vždy to, co je nákladnější a náročnější, a že o to je třeba usilovat za každou cenu. Zásadou dobrovolné skromnosti čili výběrové náročnosti je přesný opak: představa, že záhodnější je to, co je méně nákladné a méně náročné, co méně zatěžuje přírodu a lidskou pospolitost. Jde o to vážít si ne toho, kdo má víc, nýbrž toho, kdo dovede být stejně šťastný či šťastnější s menším zatížením společnosti a Země." (KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Praha: Slon, 2000.)

Jedním z doporučení Erazima Koháka je: "...aby se lidé naučili být hrdí na to, s jakým málem vystačí, a ne na to, kolik vyplývají. Jde o to, aby lidé byli hrdí, že nemají televizi, ne na to, jak ji mají velkou..."

Na obohacování ekologicko-etických teorií o nové a mnohdy i překvapivé přístupy mají vzrůstající podíl i někteří teologové zabývající se otázkami pokory a úcty člověka k živé i neživé přírodě.

Morální zodpovědnost za život na Zemi, ba za její existenci, je dnes jen na člověku, neboť jen on má rozum a svědomí. Bůh člověka nemiluje, ale člověk musí milovat Boha,

zní jedna z nejhlubších, ale i nejdrastičtějších Spinozových pravd (pozn. Baruch Spinoza, holandský filosof). Přeloženo do našeho jazyka to znamená, že přírodě na nás nezáleží, byť nás vytvořila a dává nám i podmínky pro existenci. Z jejího hlediska nemusíme být, tak jako z našeho hlediska nemusí být desítky rostlinných a živočišných druhů, které jsme vyhubili. Pokud však my sami chceme být, musíme ji poslouchat, tedy nejen se přizpůsobovat jejím zákonům, což se už stalo, ale přizpůsobovat se i způsobům, její existence, a to takovým, abychom v ní mohli přežít. V jistém smyslu je nám třeba se vrátit k přírodním náboženstvím a obnovit aspoň částečně svůj intuitivní vztah k přírodě. Náš racionální vztah k ní je chladný, vypočítavý, bezcitný jako rozum vůbec. Albert Schweitzer učinil základem mravného konání úctu k životu, ke každému, i ke zvířecímu a rostlinnému. Zdá se, že je třeba ji rozšířit na úctu k existenci vůbec, například k ozonu, k ledovým krám v polárních mořích, i k indiferentním hromadám kamení, neboť jaksi přispívají k vyváženosti celého bytí.

(MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*. Brno, 2000.)

Konrad Lorenz je autorem význačných publikací, ke kterým mají filosofové a ekologové řadu výhrad. Jeho naučný spisek "Osm smrtelných hříchů" lze ovšem považovat za didakticky velmi dobře využitelný pro začátečnické uvažování o ekologicko-etických souvislostech vztahu člověka k přírodě. Ke smrtelným hříchům lidstva řadí Lorenz přelidnění, devastaci prostředí, bezuzdnou soutěživost a spěch, vyhasínání citů, genetický úpadek, rozchod s tradicí, nekritickou poddajnost a jaderné zbraně.

Ve svém spisu píše: "Totální slepota ducha k čemukoliv krásnému, která se všude, tak rapidně rozmáhá, je duševním onemocněním, jež je nutno brát vážně, protože ruku v ruce s ní jde necitlivost k tomu, co je eticky zavrženíhodné." (LORENZ, K. *Osm smrtelných hříchů*. Praha: Panorama, 1990.)

Dalším materiálem otevírající nové pohledy na podstatu ekologické krize, možnosti ochrany rozmanitosti života na Zemi i na formování ekologické etiky je soubor přednášek z ekologické filosofie Doc. Josefa Šmajse, který píše: " Situace je natolik vážná, že se musí stát předmětem ekologické legislativy a politiky, které mají nejen větší odborné kompetence, ale i účinnější sankce, než jaké má ekologická etika. Nezastupitelnost ekologické etiky však spočívá v tom, že bez jejího přispění by veřejnost nebyla připravena na politické řešení krize, nebyla by s to přijmout odpovědnost a vinu za poškozenou přírodu." (ŠMAJS, J. *Ohrožená kultura*. Brno, 1994.)

Závěrem této kapitoly je třeba ještě říci, že předchozí záplavou výroků, tezí a různých třídění nehodlám zastírat prostý fakt, že zřetelné prvky ekologické etiky jsou rovněž k rozeznání také ve vztazích k životu a přírodě, které zcela přirozeně uplatňovali mnozí lidé z generace našich předků, učitelé venkovských škol, profesori reálných gymnázií, ale i obyčejní lidé bez filosofického, natož pak ekologického či environmentálního vzdělání. Jejich postoje stejně jako postoje některých našich současníků, nám mohou být inspirujícími i posilujícími příklady.

Jak píše H. Librová: " Neexistuje tu jediný pravý postoj. Sami přece cítíme, že každý z nás inklinuje, podle svého psychického založení i životních zkušeností, k jinému typu ekologické etiky." (LIBROVÁ, H. *Pestří a zelení*. Brno, 1994.)

1.2 Ekologická etika

Pan profesor Erazim Kohák ve své knize „Zelená svatozář“ o ekologii a ekologické etice píše:

„Jde tu o hlubší a širší bádání o hodnotové soustavě života a lidského pobývání ve společenství všech bytostí. Jde nejen o fakta, nýbrž o smysl a hodnotu života - a o normativní úsudek o tom, co je v životě důležité. Je luxus jídelních tyčinek z pravé slonoviny dostatečným důvodem k vyhubení slonů? Je pohodlí osobního automobilu tak důležité, abychom pro ně riskovali globální oteplení? Proč vůbec je dobré život ochraňovat a zlé život ničit? Co je vlastním smyslem lidského života a jeho místa v Zemi jako celku?“

Ekologickou etikou rozumíme souhrn mravních norem, resp. dobrovolných sebeomezení, směřujících k odpovědnému přístupu člověka k přírodě, ke všem jejím obyvatelům a zdrojům. Ekologická etika usiluje o získání lidí pro takový životní způsob, který by umožňoval trvale udržitelné žití pro všechno živé na Zemi.

Podle E. Koháka je smyslem ekologické etiky stanovení takové strategie lidského pobývání na Zemi, aby život byl dlouhodobě možný a přitom stál za to.

Slovo "etika" je soubor zásad a pravidel, které člověku naznačují, jak by se měl chovat ve svém obcování s druhými. V průběhu staletí si lidé uvědomili, že ne všechny způsoby jednání a obcování vedou k záhodným výsledkům. Svou nespolehlivou pudovou soustavu se naučili nastavovat představami o tom, co je a co není záhodné jednání. Z části tu pomáhá návyk a tradice, avšak přesto vznikají situace v nichž se lidé musí rozhodovat. Proto také vzniká etika jako pomůcka v rozhodování, systém zásad, které naznačují, jaké jednání nejspíš povede k optimálním výsledkům.

Můžeme se zničit, můžeme si ze života udělat stálý boj všech proti všem, můžeme vytvořit prostředí, které umožňuje klidné soužití. Často si ani neuvědomujeme následky svého jednání. Proto etika: návod optimálního obcování v lidském společenství.

Tradičně lidé připisovali etiku Bohu, a jistě oprávněně. Pokud si Boha představujeme jako dobrotivého, pak by Bůh pro své stvoření jistě stanovil taková pravidla obcování, která by pomáhala vytvořit optimální životní prostředí. A opravdu, příkázání, která lidé obvykle připisují Bohu, se z velké části kryjí s osvědčenými pravidly obecné etiky, od "Cti otce svého i matku svou" až po "Nepodáš křivého svědectví". Pokud věříme v Boha, můžeme zásady etického obcování oprávněně považovat za boží vůli.

Osvícenci, kteří si nebyli jistí, jak to vlastně je s tím Bohem, obvykle připisovali etiku morálnímu zákonu všehomíra - a zase oprávněně. Morální zákon chápali jako nadčasově, absolutně platná pravidla lidského obcování, zabudovaná od věčnosti do struktury lidského společenství, případně jako objektivní protějšek subjektivního rozumu. Také oprávněně: pokud lidstvo přežilo po celá ta tisíciletí, je zjevné, že zásady obcování, jimiž se řídilo, nebyly svévolné či náhodné, nýbrž odpovídaly struktuře lidského soužití. Můžeme stejně oprávněně říci, že etika představuje morální zákon v praxi, jako že v etice se odráží boží vůle pro boží stvoření - anebo, jak už bylo řečeno, že etika je soubor pravidel úspěšného obcování člověka s člověkem.

(KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Praha: Slon, 2000.)

Výraz ekologická etika je sice nový, avšak ekologická etika sama nová zdaleka není. O vztazích člověka a přírody píše už roku 1923 český sociolog a etik Inocenc A. Bláha ve spisu *Základy mravnosti*: "Jako ve společnosti lidské je dobro i zlo, hrubost i láska, milování i nepřátelství, tak i v přírodě není jen dravost, výbojnost, vláda silnějších, nýbrž i pomáhání, podřizování se celku, , prospěchu druhu. Kdyby této nebylo, nebylo by mraveniště, úlu, rod ptáka by vyhynul. I v přírodě je patrné, že zájem jednotlivce a zájem celku jsou vlastně totožny, že se navzájem doplňují a udržují stálým vzájemným vyrovnáváním. Člověk je tedy mravný proto, že pokračuje na díle přírody, že i sám je přírodou. To nás zavazuje k příbuzenskému, bratrskému chování ke všem živým bytostem." (MÁCHAL, A. *Špetka dobromysli*. Brno, 1996.)

Nejméně od sedmnáctého století připadalo nám, lidem evropské kultury, naprosto samozřejmé, že "příroda" - všechna soustava mimolidského žití a bytí - nemá žádný smysl, "práva" či nárok na ohled, který by vyžadoval zamyšlení. Přírodu jsme opravdu nejen chápali, nýbrž již prvotně vnímali jako "kulisu dramatu lidských životů a soubor přírodních zdrojů pro uspokojení všech našich přání". Podle tohoto pojetí existuje mimolidský svět jen k lidskému užitku a jediná pravidla k jeho užívání - "či ekologická etika" - se odvozují z ohledu na práva či nároky jiných lidských subjektů.

To, co dnes označujeme jako ekologickou krizi, je v podstatě uvědomění, že s touto primitivní leč samozřejmou etikou dál nevystačíme. Vystačili jsme s ní po tři staletí a vlastně již mnohem déle. Staří Římané se chovali vůči přírodě se stejnou bezohledností jako dnes my. Dodnes to dosvědčují pouště okolo Kartága, kdysi obilnice Říma, a odlesněné skály jižní Itálie. Mniši, kteří u nás v osmnáctém století vyhubili bobry - považovali je za ryby a tudíž za maso přípustné ve dny postní - se nechovali o nic

ohleduplněji. Předpokládali jsme prostě, že ať děláme, co děláme, příroda je vždy mocnější a dovede vše napravit - a v hrubých obrysech nám to vycházelo.

Dnes již to nevychází. Všechny dostupné ukazatele naznačují, že lidstvo svým jednáním drasticky narušuje schopnost biosféry vyrovnávat lidské zásahy a udržovat prostředí vhodné pro lidský druh života. Příroda se nezměnila - je dál tím, čím byla ve svém vývoji po tisíce milionů let. Nezměnil se ani náš přístup k přírodě: chováme se dál zcela podle "kovbojské" etiky, zajímáme se jen o svá přání a nezajímáme se o následky našeho konání, jako se automobilista nezajímá o dopad svých výukových exhalátů na město, lidi či přírodu. Nic se nezměnilo: máme přece právo...

V této zemi již řadu let odmítáme vzít na vědomí, co se vědcům i občanům "rozvinutých" zemí jeví stále jednoznačnější: že naše představy o lidském žití na světě jsou v přímém rozporu s předpoklady udržitelnosti života.

Dnes už je ekologické ohrožení nepopiratelné. Střetáváme se s ním na třech úrovních: Jednou je zjevné a povážlivé poškození našeho bezprostředního životního prostředí. Počet onemocnění dýchacích cest každým rokem stoupá, jsou delší a sverpější. Výstavba ničí zoufale potřebné lesní porosty a mokřady. Nerostná těžba rozemílá vrchy i krajinu, lesy umírají. Povodně, nejen na Moravě, nám naznačily, jak daleko postoupily naše zásahy do krajiny. Přitom dál vítáme vzestup spotřební úrovně jako "pokrok" a v nejmenším se nestaráme, jak úsporněji využívat zdroje a zmenšit negativní dopad našeho "pokroku" na svět kolem nás. Ekologické ohrožení na úrovni zjevného poškození životního prostředí je již nepopiratelné.

Druhá úroveň je globální. Tu nám připomínají mezinárodní vědecká setkání. Vědci a vládní i mezivládní komise celého světa dospěli ke stejnému závěru. Vypouštění skleníkových plynů, zejména oxidu uhličitého, překročilo schopnost moří a lesních porostů, ničených těžbou, požáry a kultivací, udržovat rovnováhu v atmosféře. Průměrná teplota Země stoupá s řadou dramatických následků. K podobným závěrům docházejí bilance dostupnosti pitné vody, odlesňování zemského povrchu, prostě všeho, v čem se lidstvo dostává do střetu s přírodou.

Třetí úroveň je osobní - a tak všední, že ji často přehlízíme, ač je v mnohém klíčová. Je to dramatické zkreslení lidských vztahů k sobě, k bližnímu a k přírodě. Něco se děje s lidskými vztahy, co ničí naše přirozené zábrany a přetváří člověka v hrozbu.

Zdá se, že jsme se nechali přesvědčit, že smyslem života je mít stále víc, že jediným úkolem státu je tomu napomáhat - a že vyšší spotřební úroveň překlene všechny problémy, které nedokážeme vyřešit. Jenže bezmezný egoismus povýšený na civilizační strategii trvale udržitelný není.

Obnova lidských vztahů by mohla být podmínkou úspěšného řešení problematiky ekologického ohrožení na ostatních úrovních.

My jako lidstvo, národ i jedinci naléhavě potřebujeme hledat způsoby pobývání, které by nám umožnily zachovat to, co na zvláštnostech svého živočišného druhu považujeme za záhodné, avšak zároveň žít v dlouhodobém souladu se soustavou všeho života na Zemi. Vžil se pro to pojem trvalé udržitelnosti. *Žít lehce na zemi*, aby slovy Bible, *ať se prodlejí dnové tvoji na zemi* (Ex 20, 12). (KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Praha: Slon, 2000.)

1.3 Typy ekologické etiky

Členění významnějších typů soudobé etiky vztahu člověka k přírodě lze velmi zjednodušeně vyjádřit také podle toho, jakou hodnotu či vážnost přikládají živým tvorům a přírodě vůbec:

- tzv. arogantní antropocentrická etika

- zahrnuje etické směry, které popírají nebo neřeší odpovědnost člověka vůči jeho mimolidským bližním, stručně řečeno patří sem veškerá "neekologická" etika, která vychází z myšlenek, že příroda nabývá hodnoty a smyslu teprve lidským zájmem a že rozum je určen pouze k matematickým výpočtům. Tyto prvky tzv. karteziánského myšlení jsou stále aktuální i mezi řadou soudobých politiků, vědců i ekonomů, kteří rádi sami sebe označují za neoliberaly či pragmatiky

- ekologická etika

jako "soubor zásad a pravidel, která člověku naznačují, jak by se měl chovat ve svém obcování se vším mimolidským světem"

(KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Praha: Slon, 2000.)

Erazim Kohák člení ekologickou etiku na etiku teocentrickou (tzv. etika bázně boží), etiku antropocentrickou (tzv. etika vznešeného lidství), etiku biocentrickou (tzv. etika úcty k životu), etiku ekocentrickou (tzv. etika Země) a etiku evoluční (tzv. etika záchranného člunu).

Teocentrická ekologická etika

či etika bázně boží vychází z posvátnosti přírody a úcty k Božímu stvoření. K jejím představitelům patří např. polsko-americký katolický myslitel Henryk Skolimowski, anglický historik Lynn White a také francouzský filosof Pierre Teilhard de Chardin se svým originálním výkladem tří etap evoluce: předbiosférou, biosférou a noosférou, přičemž začátek noosféry klade do období začátku přeměn biosféry vlivem lidského myšlení.

Antropocentrická ekologická etika

Pro tuto větev ekologické etiky bývá typické, že považuje rostliny, živočichy, houby i mikroorganismy spíše za perspektivně zdroje, které by se člověku mohly hodit, uznává, že soužití s nimi je příjemné – méně však vnímá a mnohdy nerespektuje jednoznačnou závislost člověka na přírodě. Zdravé životní prostředí hodlá zabezpečit např. změnami technologií, jejichž ekologické důsledky se budou snižovat. Výše zmiňovaná etika využívání zdrojů, resp. mělká ekologie vychází z názoru, že „překonání ekologické krize je technický problém – změň ekologického systému a lidského uvažování prý netřeba“.

Erazim Kohák se k ekologické krizi vyjadřuje takto:

„V nejmenším nepochybuji, že potřebujeme co nejdokladnější a nejdokladnější techniku, avšak pokud ji užíváme jen proto, abychom uspokojili stoupající nároky, nic neřešíme, jen stupňujeme problém. Řešením ekologické krize není dokladnější technika, nýbrž skromnější lidstvo.“

Biocentrická etika

Biocentrická etika přiznává živým organismům samostatnou vnitřní hodnotu nezávisle na lidských potřebách, zkušenostech a hodnoceních. Etiku úcty k životu formuloval Albert Schweitzer, německý teolog, filosof, lékař, varhaník, nositel Nobelovy ceny míru. K významným osobnostem biocentrické etiky rovněž patří americký ochranář John Muir spatřující spásu světa v nespoutané, divoké přírodě.

Ekocentrická etika

Za zakladatele neantropocentrické ekologické etiky a za představitele jejího ekocentrického směru je považován americký lesník a filosof Aldo Leopold. Jeho stěžejním dílem je „Etika Země“, kde se mimo jiné věnuje otázce ekologického svědomí a vyjadřuje zde tento výrok: „Základní kámen, kterým musí být pohnuto, aby proces vývoje

etiky začal, je prostě tento: přestat pojímat rozumné využívání Země jako čistě ekonomický problém.“

Evoluční etika

Evoluční etika neuznává radosti a strasti jedince, nýbrž jednoznačně a výhradně upřednostňuje celek jako jedinou hodnotu, o které má smysl uvažovat. Americký filosof Garrett Hardin vysvětluje, že k tomu, aby byl na planetě uchován život i kulturní hodnoty je nezbytné drasticky omezit počet obyvatel. Proto také odmítá veškerou pomoc zemím třetího světa, která by nevedla k návratu udržitelnosti, a tvrdí, že každý zachráněný život znamená zbídačení příštích generací – a Země jako celku.

(KOHÁK, E. Zelená svatozář. Praha: Slon, 2000.)

2. Ekologická výchova

Podle mého názoru začala být v České republice ekologická výchova akcentována a stala se moderní záležitostí, včetně stavu životního prostředí jako celku.

Akcentování ekologické výchovy a výchovy k environmentálnímu pohledu vůbec - je nezbytnou nutností. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla zmapovat současný stav a povědomí o ekologii u dětské a dorůstající populace. Rozvinuté ekologické vnímání je podmíněno výchovou v rodině, školou a vlastním okolím, ve kterém dítě žije.

Ve své práci bych chtěla poukázat na důležitost této skutečnosti, kterou vidím ve zmapování prostřednictvím aktivit, které jsou doporučovány a realizovány v nejrůznějších ekocentrech a ekologických zařízeních a zejména velmi kvalitně právě ve sdružení pro ekologickou výchovu TEREZA.

2.1 Ekologická zodpovědnost

Jak se přihodí, že člověk začne zkoušet žít skromněji a odpovědněji? Jaké podněty vedou k rozhodnutí začít pracovat v ekologické výchově? Kde lze čerpat odhodlání a vytrvalost, jak zvyšovat kvalifikaci, kde brát neutuchající přesvědčení o správnosti ekovýchovného úsilí?

Myslím si, že je třeba pochopit, že za naše okolí jsme odpovědni sami. Nestačí pouze předat poznatky, jako například někomu vysvětlit, co je třídění odpadu, ale musíme dospět k citovému prožívání bezprostředního vztahu k okolí. Jenom spojení citů a znalostí nám pomůže vyrovnat se s požadavky pro zlepšení prostředí, v němž žijeme.

Tisk a televize nás stále zahrnují zprávami o katastrofickém ničení přírody, znečišťování vzduchu, vody a půdy. Většina lidí je přestává vnímat a mnozí jsou alergičtí na pouhé slovo ekologie. Tato reakce je únikem před skutečností, že zajištění současného způsobu života bude vyžadovat čím dál větší úsilí, což s sebou ponese i další zhoršování životního prostředí. Většina lidí si tyto problémy do určité míry uvědomuje, ale málokdo cítí potřebu se osobně zapojit do jejich řešení. Například není u nás obvyklé, abychom nakupovali prací prášky podle toho, jak rychle a dobře se rozkládají v prostředí, a je dosud málo rodin, kde se důkladně třídí odpad. Na pracovištích je obvykle situace ještě horší, ekonomický pohled zcela zatlačuje ekologickou zodpovědnost.

Ideálem pro mnoho lidí zůstává západoevropský a americký způsob života, není však možné, ani pro lidskou populaci optimální, zajistit takovýto životní standard pro všechny. Na vychovatele, kteří se věnují dětem, a tedy budoucnosti, se kladou zvláštní nároky.

Výchova zajišťuje předávání našeho kulturního bohatství a určuje další generaci cíl, hodný jejího snažení a zájmu. Zde se nejvíce projeví zásadní problém výchovy k ekologickému myšlení. Na jedné straně se podílíme na šíleném plenění přírody, na druhé straně jsme si to již uvědomili a snažíme se to změnit.

Pro ekologickou výchovu neexistuje jednoduchý recept. Jsme ve stádiu hledání lepších řešení, přehodnocujeme dosavadní myšlení a hodnotové představy.

Vychovatel už nepředstavuje sebejistého, vševědoucího řešitele všech problémů. Spíše by měl předávat způsoby uvažování a cítění, kterými neustále opravuje a zlepšuje vlastní jednání.

2.2 Co je ekologická výchova?

Výchova je předávání, učení a rozvíjení hodnot, postojů, norem, způsobů chování, ale i činností, znalostí a dovedností, které člověku umožňují přežít a vypořádat se s různými událostmi a situacemi, které ho v životě potkají. Člověk a nejen on, ale i jiní živočichové, procházejí procesem učení a výchovy celý život; je to tedy jakýsi celoživotní proces.

A co je to ekologická výchova?

„Ekologickou výchovou v nejširším slova smyslu lze popsat jako veškeré výchovné a vzdělávací úsilí, jehož cílem je především:

- zvyšovat spoluodpovědnost lidí za současný i příští stav přírody i společnosti, za místo, ve kterém žijí a které je jim domovem, za smysluplné využívání místních zdrojů
- rozvíjet citlivost, vstřícnost a tvořivost lidí k řešení problémů péče o přírodu i problémů lidské společnosti
- utvářet ekologicky příznivé hodnotové orientace, které kladou důraz na dobrovolnou střídmost, na nekonzumní, duchovní kvality lidského života.“

Pokud bychom výše uvedené poznatky měli shrnout, vyplyne z toho, že ekologická výchova je cílené rozvíjení uceleného, uvědomělého, aktivního a tvůrčího vztahu člověka ke světu, tj. k přírodě, společnosti i k sobě samému.

Pod pojmem ekologická výchova se rozumí nejen vzdělávání a výchova k péči o životní prostředí, ale zahrnuje i etiku, morálku a mezilidské vztahy v nejširším významu uvedených pojmů. Nejde tedy o pouhé získávání znalostí z různých oborů, ale o vytvoření rozumově, citově a mravně podloženého vztahu, který se má projevit nejen v názorech, ale především v návycích, činech a ve způsobu života. Ekologická výchova má pomáhat k utvoření životního stylu, který by vycházel ze směru vývoje společnosti k trvale udržitelnému žití. Na dosažení tohoto cíle se podílí škola, rodina a další instituce.

Úsilí všech vychovatelů by měla směřovat k tomu, aby si děti:

- ujasnily vztah a souvislosti v přírodě, závislost organismů na neživé přírodě, na sobě navzájem a na zelených rostlinách.
- uvědomily, že prostřednictvím potravních řetězců získávají lidé a ostatní organismy sluneční energii, která je zdrojem života, ale zároveň prostřednictvím potravních řetězců dostávají do těla všechny škodliviny, které lidé lehkovážně rozhazují v okolním prostředí a

kteře postupně „nahlodávají“ nejen lidské zdraví, ale i zdraví lesů, vod a všech živých organismů.

- zapamatovaly, že i ten nejmenší živáček má v přírodě své místo; škůdce si člověk pěstuje sám tím, že ničí přirozené potravní vztahy a umožňuje tím přemnožením jiného druhu.
- pocítily, jak prospěšné může být člověku zastavit se a potěšit se z krásy v přírodě.
- uvědomily, že mít někoho rád znamená něco pro něj nezištně udělat a totéž platí o lásce člověka k přírodě; všude i na městské škole, se najde příležitost, jak tuto náklonnost projevit v praxi.
- prožívaly radost ze života, která je tou nejdůležitější a zásadní motivací, vedoucí k ochraně vlastního zdraví i přírody a ke změně hodnotových orientací.

2.3 Cíl ekologické výchovy

Cílem jakékoli výchovy je dosáhnutí určitých poznatků, vědomostí, určitého chování či jednání. Cílem ekologické výchovy by měl být člověk, který dokáže přemýšlet nad vzájemnými vztahy mezi jednotlivými ději a jevy v životním prostředí, mezi člověkem a přírodou, a to nejen v krátkodobém hledisku. Současně by si měla také uvědomit, že není něco extra, co do celého ekosystému nezapadá, ale že je jeho nedílnou součástí a může způsobit stejně závažné problémy jako celé lidstvo samo - tím co dělá, jak jedná. Pomocí ekologické výchovy by se měl naučit co nejhospodárněji využívat plodiny a suroviny, které nám dává příroda a zároveň pomoci přírodě v případě nouze - zbytečně ji nezatěžovat a nesnažit se z ní „vyždímat“ vše, co má - naučit se žít v dokonalé harmonii se svým okolím.

Cílem ekologicko-výchovného působení je člověk nejen ekologicky gramotný, ale i aktivně projevující a obhajující své nesobecké občanské postoje ve prospěch přírody a přirozenějších způsobů lidského pobývání na Zemi, člověk, který je schopen „bohatého života skromnými prostředky“ a má přirozený cit či smysl pro jednání v souladu s ekologickou etikou. Smyslem takto pojímané ekologické výchovy je usilovat o zřetelný posun sociálních norem ve prospěch udržitelnějších způsobů života. Jednou ze základních snah ekologické výchovy je tedy vzbuzovat poptávku po méně konzumních, duchovnějším způsobech života. Jinak řečeno: střídmejší životní styl může být důsledkem bohatšího a pestřejšího duchovního naplnění života včetně smysluplnějších a tvořivějších způsobů

trávení volného času. (MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*. Brno, 2000.)

Podle mého názoru omezení lidských hmotných tužeb není spojeno s ochuzením lidské existence, ale naopak uvolněním místa pro potřeby cennější a koneckonců i perspektivnější a radostnější.

2.4 Poslání ekologické výchovy

Poslání ekologické výchovy, vzdělávání a osvěty lze souhrnně popsat jako cílevědomé pedagogické úsilí o utváření a zvnitřňování odpovědnějších názorů, postojů, chování, jednání a občanských aktivit ve prospěch udržitelnějších způsobů pobývání člověka na Zemi, k čemuž je zřejmě zapotřebí osvojit si i nezbytný díl obdivu, úcty a pokory k řádu přírody.

Ekologickou výchovou se snažíme jedince připravovat a aktivizovat k uvědomělé sebekázni, k činům potřebným k uchování vstřícných mezilidských vztahů, zdravého prostředí pro život ve všech jeho podobách. (MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*. Brno, 2000.)

Ekologickou výchovou by se mělo dosáhnout stavu, kdy:

- lidé považují péči o přírodu za jeden ze svých nejdůležitějších zájmů nejen verbálně, ale i každodenními skutky;

- chování a jednání lidí v souladu s principy udržitelnějších způsobů života je obecně sdílenou sociální normou a naopak sobecký a kořistnický životní styl je považován za společensky neúnosný a zavrženíhodný. (MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*. Brno, 2000.)

3. Historie ekologické výchovy

K prvním kořínkům ekologické výchovy u nás patří časopis ABC mladých techniků a přírodovědců. Koncem šedesátých let začal vycházet časopis Tramp.

Se začátkem sedmdesátých let přišlo období normalizačního temna, které přineslo již třetí ukončení činnosti Junáka v jeho dosavadní historii. Pro mnohé byl přestup do Pionýra nepřijatelný, jiní dali přednost možnosti pracovat s dětmi legálně a do Pionýra přešli.

Někteří riskovali a stáhli se do ilegality. Část skautů pracovala s dětmi pod hlavičkou Tisu - Svazu pro ochranu přírody a krajiny, který měl po Čechách, Moravě a ve Slezsku zřízeny sekce ochrannářského dorostu a umožňoval svým dětským klubům na tehdejší poměry svobodnou činnost.

Tis se stal pospolitým útočištěm ochrannářsky smýšlejících lidí. Vnější podmínky se však hodně rychle zhoršovaly a došlo k rozpuštění organizace. Tím byly nuceni oficiálně ukončit svou činnost i všechny Kluby mladých ochránců přírody Tisu.

Vznikající Český svaz ochránců přírody (ČSOP) v následujících letech dlouho trpěl nedostatkem lidí ochotných budovat loajální, státem kontrolovanou organizaci, která ve skutečnosti nesměla být přímou pokračovatelkou Tisu. Nakonec se podařilo pozdvihnout ČSOP na dobře vnitřně organizovanou a ochraně přírody prospěšnou společenskou organizaci, která si na svůj účet připsala řadu úspěšných a užitečných činů.

Důstojnou roli odvážného a nezávislého periodika sehrála také Nika - časopis založený v roce 1978, který vychází dodnes.

Od poloviny osmdesátých let byla v Brně vydávána Veronica - kultivovaný ochrannářský časopis, který se dodnes zabývá propojováním slovesného a výtvarného umění s ochranou přírody.

Ochrannářským fenoménem mládežnického dění sedmdesátých a osmdesátých let bylo Hnutí Brontosaurus, které je i nadále respektovanou nevládní organizací.

V září 1991 byla založena Nadace ekologické výchovy EVA jako nevládní a nezisková organizace nabízející služby všem zájemcům o oblast výchovy a životního prostředí.

„Národní středisko ekologické výchovy“ (NSEV) vzniklo jako projekt Nadace EVA v dubnu 1993 s posláním napomáhat rozvoji ekologické výchovy a jejímu oficiálnímu začlenění do výchovného procesu. Přes tříleté úsilí se nepodařilo vytyčený záměr naplnit a Ministerstvo životního prostředí nakonec od projektu ustoupilo. Bylo však zapotřebí vzájemně koordinovat činnost existujících středisek a tak v roce 1996 došlo k založení občanského sdružení s plným názvem „Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina“.

Podle platných stanov podporuje Pavučina např. vzájemnou výměnu zkušeností svých členů, zprostředkovává příjem a šíření aktuálních informací zvenčí, výměnu informací mezi členy, zastupuje, obhajuje a prosazuje zájmy členů ve vztahu k ústředním orgánům státní správy, k partnerským organizacím a sponzorům, napomáhá udržování pospolitosti a poskytování vzájemné podpory mezi členy, dbá na kvalitu činnosti a důvěryhodnost svých členů a pečuje o jejich odborný růst. (MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*. Brno, 2000.)

4. Ekologické výukové programy pro školy a jejich metodické zvláštnosti

„Do hlav studentů se vtoukají stovky nesouvislých faktů bez vzájemného vztahu, jejich čas a energii zabírá učení se čím dál většimu množství informací, takže mají málo času na myšlení. Je jisté, že myšlení bez znalosti faktů zůstává prázdné a neskutečné, ale pouhé „informace“ mohou být pro myšlení právě tak překážkou, jako jejich nedostatek.“

E. Fromm

4.1 Výukový program

Pojem „výukový program“ se objevil v oficiálním statistickém výkazu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy v roce 1999.

Výukový program je interaktivní výchovně vzdělávací lekce, jejímž cílem je upevnění, prohloubení, a rozšíření učiva a všech stupňů škol v souladu se školními vzdělávacími programy. Výukový program probíhá zpravidla mimo budovu školy, tj. ve středisku zájmového vzdělávání, ve středisku ekologické výchovy, v přírodě apod.

Ekologické výukové programy jsou souhrnným označením programů s obsahem ekologickým (v užším, tj. odborném slova smyslu) environmentálním („životněprostředovým“), resp. biologickým nebo ochranným (tj. zabývajícím se ochranou přírody a krajiny). Společným jmenovatelem ekologických výukových programů je zřetelný důraz na osvojování ekologického myšlení, na nekonzumní hodnotové orientace a na spoluodpovědnost člověka za stav životního prostředí.

Program je zaměřen na práci s prožitkem a zkušeností, empatií, smyslovým vnímáním a fantazií. Využívá prvků projektového vyučování, citové, estetické, pracovní i dramatické výchovy. Důraz je kladen na odbornou úroveň a aktuálnost poskytovaných informací, rozvíjení tvořivosti, komunikace a týmové práce, na řešení problémů konkrétními skutky, na bezprostřední kontakt s přírodninami, přírodními materiály, na aktivní pobyt na zahradě, v terénu apod.

Cílem ekologických výukových programů je pojednat o určitém tematickém celku učiva v souvislostech, napříč vyučovacími předměty s obzvláštním důrazem na ekologické souvztažnosti, na rozvíjení komunikativních dovedností žáků a utváření přátelských postojů vůči přírodě a životnímu prostředí. Podstatnou roli ve výukovém programu hraje také aktivizace žáků a obohacování o praktické poznatky - např. určování živých přírodnin,

jednoduché monitorování stavu životního prostředí, ale i pozapomenuté dovednosti jako třeba upletení velikonoční pomlázky.

Volba obsahu programů i ekopedagogických metod musí být úměrná nejen věku, ale i zkušenostem žáků, úrovni jejich ekologickému vědomí. (MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*. Brno, 2000.)

Výukové programy středisek ekologické výchovy určené pro žáky základních a středních škol obvykle volně navazují na platné stanovy jednotlivých vyučovacích předmětů.

Programy svým obsahem navazují především na přírodovědu a přírodopis, ale také na chemii, fyziku, občanskou výchovu apod.

Ve výukových programech jsou rovněž využívány a procvičovány znalosti a dovednosti žáků získané i v jiných vyučovacích předmětech (matematika, český jazyk, dějepis,...).

Podle míry návaznosti na osnovy vyučovacích předmětů můžeme rozlišovat tyto typy výukových programů (VP):

1. VP přímo navazující na určité téma osnov

- využívají se jako motivační před vlastním probíráním tématu ve škole, nahrazují výklad ve škole nebo procvičují a rozšiřují již probrané učivo
- jejich nevýhodou je využitelnost pouze v krátkém období školního roku

2. Komplexnější VP

- navazují na znalosti a dovednosti žáků získané ve více tematických okruzích i v různých předmětech, prakticky je procvičují, rozšiřují a upevňují
- většinou je nelze jednoznačně přiřadit do jediného tematického celku osnov
- tvoří převážnou část programové nabídky SEV (Středisek ekologické výchovy)

3. Specializované VP

- na osnovy navazují pouze volně, věnují se konkrétním problémům životního prostředí s cílem přispívat k utváření proekologických hodnotových orientací a zaměřovat aktivitu žáků žádoucími způsoby (např. ke třídění a sběru odpadů, ke snižování jejich podílu na globálních problémech apod.).

V nabídce středisek v současné době převažují komplexní programy, a to zvláště v regionech s velkým počtem škol. U středisek s méně početnou klientelou bývá podíl

programů navazujících na určité téma osnov vyšší, neboť některé třídy využívají návštěvy střediska opakovaně. (MÁCHAL, A. *Špetka dobromysli*. Brno, 1996.)

Středisko ekologické výchovy (SEV) by mělo nabízet jen to, v čem je v okruhu své působnosti jedinečné a těžko zastupitelné - tj. takové programy, které nemůže (popř. neumí) dát dětem škola. Kvalitní výukový program může ovlivnit žáky ve prospěch životního prostředí a zvýšit úroveň jejich ekologického vědomí.

Při přípravě a uskutečňování výukových programů je vhodné přihlížet k těmto zásadám:

- dbát na vysokou odbornou a pedagogickou úroveň všech VP, průběžně přijímat přímé i nepřímé podněty od žáků a jejich učitelů, a to i v oblasti ekologizace vlastních postojů;
- zařazovat únosné množství aktivizujících prvků, co nejčastěji využívat živých přírodnin, výuky v terénu, bezprostředního kontaktu s živou přírodou;
- klást stálý důraz na objevování a zdůrazňování souvislostí v přírodě a v životním prostředí člověka, snažit se každé téma přijatelně ekologizovat a probírat v různých souvislostech, s využitím prvků globální výchovy a mezipředmětových vztahů; veškeré podávané informace je nutno průběžně aktualizovat;
- místo závěrečného zkoušení zařazovat opakovací hry, hodně s dětmi hovořit, rozvíjet jejich komunikativní dovednosti, oceňovat schopnost uznat lepší argument, kultivovat slovní projevy žáků, skupinovou práci umožňovat a oceňovat více než výsledky jednotlivců;
- využívat všech možností k vyzkoušení praktických činností, jako např. vyrobit svíčku ze včelího vosku, tvaroh z mléka, recyklovaný papír ze starých novin, utkat vlněný hadřík, tvořit z keramické hlíny, pozorovat lupou, mikroskopem či dalekohledem apod.;
- soustavně zlepšovat kultivovanost vlastního projevu včetně spisovné mluvy;
- v prostorách SEV vždy uvádět děti do přátelského a estetického prostředí, co nejpříjemnějšími způsoby jim ukazovat cesty k dobrovolné střídmosti, k běžnému uplatňování tzv. domácí ekologie; to vše raději formou překvapivých zjištění a rozmanitých zážitků - vlídný interiér budovy se spoustou živých rostlin, barev, vůní, úsporný splachovač na záchodě, jednopáková baterie v umývárně, důslednost ve třídění odpadků, ale třeba i poznatek, proč tetrapakový obal považujeme za nevhodný, proč je zbytečné nechávat při čištění zubů téct vodu nepřetržitě, proč není salám ideální potravinou ke svačině apod.;
- dle možností na závěr věnovat dětem např. zajímavý letáček s pozvánkou na nejbližší akci střediska pro veřejnost, námět pro rodinný výlet do chráněného území apod.;

- mít na mysli také návodnost a inspirativnost provozovaných aktivit pro doprovázejícího učitele, pohovořit s ním o jeho názoru na průběh a účinnost výukového programu.

(MÁCHAL, A. *Špetka dobromysli*. Brno, 1996.)

4.2 „Ekopedagogovo osmero“ – doporučení pro přípravu a vedení ekologických výukových programů

1. EVP (Ekologický výukový program) musí mít přesně vymezený cíl s jasným ekologickým rozměrem a důrazem na souvislosti:

- je nutné mít ujasněno, co chceme dětem sdělit, co je naučit, k čemu je získat
- písemná příprava by měla být po důkladném praktickém ověření EVP dopracována do podoby metodického listu tak, aby program mohli vyučovat nejen jeho autoři
- užívané učební pomůcky by měly být originální, kvalitní, estetické a pečlivě zhotovené.

2. EVP má být vždy odborně správný a aktuální:

- je důležité vzájemně vyvažovat lokální, regionální a globální pohledy na řešený problém
- za žádných okolností se nesmí předávat chybné, zkreslující či nepřístupně zjednodušující informace
- soulad mezi sdělovanými a skutečnými postoji lektora zvyšuje důvěryhodnost a účinnost jeho působení

3. Obsah EVP navazuje na osnovy vyučovacích předmětů:

- podle možností zahrnuje náměty, jak v daném tématu pokračovat ve škole
- zřetelná návaznost EVP na učební osnovy a na vzdělávací standardy je potřebná ke zdůvodnění účasti žáků na programu, ale i pro motivaci pedagoga k návštěvě střediska
- je vhodné ujasnit si roli doprovázejícího učitele předem, a to i z hlediska následného využití navštíveného EVP v dalším vyučování
- je nutné vytrvale usilovat o zpětnou vazbu v podobě kritických názorů učitelů na obsah a formu EVP.

4. Ekopedagogové nezahlcují děti a neohromují celým objemem svých vědomostí:

- naopak dbají na to, aby pokud možno každý žák měl v průběhu programu příležitost formulovat a vyjádřit svůj názor či nápad

- je velmi důležité, aby se ke slovu opakovaně nedostávali jen nejasertivnější žáci, ale i ti pomalejší a méně pohotoví
- současně je důležité pečovat o ovzduší vhodné k rozvíjení kritického myšlení, ale i schopnosti naslouchat druhému
- je dobré průběžně oceňovat veškerou kladnou aktivitu, ukázněnost a snahu.

5. V rámci EVP využívat mj. také aktivizující a interaktivní metody založené na vzájemné spolupráci a komunikaci dětí:

- dbát na vyváženost, pestrost a rovnoměrné zastoupení jednotlivých součástí EVP - vzdělávacích, pohybových, hravých a soutěživých, přemýšlivých ale i tvořivých
- z ryze praktických důvodů není vhodné zařazovat stejnou aktivitu do různých programů
- je důležité co nejvíce podporovat týmovou práci a aktivní zapojení všech členů skupiny, vybízet k řešení problému společnými silami

6. Při EVP využívat vlastní učební pomůcky a musí-li se program konat v interiéru, provozovat ho v co nejpříjemnějším prostředí:

- navodit atmosféru oboustranné komunikace
- sdělit základní údaje o programu, představit lektory i středisko
- ujasnit pravidla chování a způsobů vzájemné komunikace
- co nejhojněji využívat přímého kontaktu s přírodou, s živými i neživými přírodními
- zařadit práci s přírodními materiály a umožnit dětem vyzkoušet jednodušší způsoby jejich zpracování.

7. Součástí EVP je vždy závěrečné opakování s aktivní účastí dětí:

- téma opakovat různými způsoby - soutěží, hrou, besedou apod.
- s návaznými tématy začínat až po ověření, že předchozí téma bylo dostatečně pochopeno
- v případě potřeby ještě stručným závěrečným shrnutím znovu připomenout probírané souvislosti
- reakce a výsledky dětí při opakování jsou do značné míry vysvědčením úspěšnosti lektorů, mohou být také inspirací doprovázejícímu učiteli
- každou lekci je vhodné zřetelně ukončit

8. Každý účastník si z EVP zpravidla odnáší domů vlastnoruční výrobek:

- doprovázejícím učitelům je vhodné poskytnout např. leták s aktuálními informacemi.

(MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*. Brno, 2000.)

Tato doporučení jsou stručným shrnutím závěrů mnoha pracovních setkání ekopedagogů i pedagogických pracovníků středisek ekologické výchovy Lipka Brno, Tereza Praha, Alcedo Vsetín, Cassiopeia České Budějovice, Dřípatka Prachatice, Chaloupky Kněžice, Paleta Pardubice, Sever Horní Maršov, Sluňákov Olomouc a dalších, uskutečněných v letech 1997-2000. Ve většině lze následující pravidla vztáhnout také na školní výuku s environmentální tematikou, zejména pro přípravu vyučovacích hodin Ekologického praktika a obdobných předmětů.

4.3 Klíčové kompetence, které by žáci měli získat ekologickou výchovou

- využití kooperativních a komunikačních dovedností jako nástroje pro řešení problémů životního prostředí
- praktické dovednosti pro pobyt v přírodě
- praktická znalost přírodních a kulturních hodnot životního prostředí v regionu, chápání příčin, následků a projevů jejich poškozování
- probuzení citového vztahu k životnímu prostředí, přírodě i lidem
- porozumění vývoji vztahu člověka k přírodě i odpovědnosti lidí za stav přírody včetně možností řešení jednotlivých globálních problémů životního prostředí
- chápání propojenosti současného světa, vzájemné závislosti ekonomického a sociálního rozvoje v souvislosti se stavem životního prostředí v různých částech planety
- schopnost, odvaha a vůle k odpovědnému jednání a aktivní kvalifikované, resp. informované účasti v každodenní péči o životní prostředí
- osvojení žádoucí míry pokory vůči přírodě

5. Školní ekologické projekty

K didakticky zajímavým a originálním prostředkům ekologické výchovy patří tzv. školní ekologické projekty využívající řady metod interaktivní výuky a výchovy praktickou zkušeností. Mohou být využívány nejen ve školní výuce, ale i v mimoškolní výchově a v rodinách.

(MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*. Brno, 2000.)

Školní ekologické projekty jsou v České republice realizovány již přes 10 let. Za tu dobu se v některých školách „zabydlely“ a staly se přirozenou, oblíbenou a každoroční součástí školní i mimoškolní výuky. Od roku 2002 získaly projekty ve školách další význam. Pomáhají velmi dobře koordinátorům environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty (EVVO) na školách při sestavování ročních plánů EVVO, které vyplývají z Metodického pokynu EVVO.

1. ledna 2002 vydalo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR Metodický pokyn k environmentálnímu vzdělávání, výchově a osvětě ve školách a školských zařízeních. Tento pokyn vychází ze zákona č. 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí a z Usnesení vlády České republiky ze dne 23.10. 2000 č. 1048 o Státním programu environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice.

Školní projekty představují jednu z alternativních metod klasického vyučování. Studenti plní v rámci projektů konkrétní úkoly a výsledky práce společně vyhodnocují.

Díky koordinačním centrům mají možnost porovnávat výsledky ze svého okolí s výsledky z jiných míst České republiky i ze světa a s profesionálními údaji. Na základě těchto srovnání a vlastního úsudku studenti organizují různé akce pro zlepšení životního prostředí a motivují okolí ke změně jednání a postojů směrem k trvale udržitelnému rozvoji.

Pro tuto činnost potřebují studenti celou řadu teoretických i praktických znalostí a dovedností z nejrůznějších předmětů. Projekty mohou učitelé začlenit přímo do osnov jednotlivých předmětů a využít vysoké motivace žáků pro projekt k výkladu učiva. Některé projekty využívají nejmodernější technologie a tím studenty i učitele přirozeně informují o nejnovějších poznatcích. Projekty často vyžadují práci více učitelů, čímž významně pomáhají provázat učivo jednotlivých předmětů mezi sebou a obohacovat učivo o nejmodernější poznatky z oblasti přírodních věd.

Školní ekologické projekty:

- Jsou založené na principech interaktivní výuky, spolupráce a výchovy zkušeností a zážitkem.
- Snaží se probudit v dětech zájem o prostředí kolem sebe.
- Umožňují dětem získat potřebné vědomosti a dovednosti nenásilnou, přirozenou formou.
- Vedou děti k samostatnému uvažování, získání informací, jejich třídění a hodnocení.
- Učí děti přemýšlet a řešit různé situace v širších souvislostech.
- Rozvíjí spolupráci (uvnitř školy mezi dětmi i pedagogy, mezi školami v České republice i v zahraničí, v rámci obce - s rodiči, místními zastupiteli, novináři, podnikateli apod.).
- Děti si během plnění zadaných úkolů v projektu osvojují nejen mnohé znalosti, ale i sociální dovednosti - komunikaci, spolupráci, schopnost prezentovat výsledky své práce.

Proč jsou školní ekologické projekty velmi snadno použitelné pro sestavování ročních plánů EVVO na školách?

Školní ekologické projekty mohou být jednou z možností a součástí ročního plánu na základních školách, protože naplňují doporučení Metodického pokynu EVVO.

Konkrétně se v rámci projektů daří:

- propojovat jednotlivé předměty
- spojovat s rodinou, obcí a podnikovou sférou
- zavádět integrující přístupy k poznávání a hodnocení vztahů člověka a životního prostředí
- zlepšovat umění komunikace a prezentace u žáků a studentů
- přirozenou cestou využívat internet pro získávání nových potřebných informací
- prakticky využívat jazyky
- prohlubovat spolupráci mezi pedagogy
- připravovat a koordinovat dlouhodobé a trvalé aktivity v péči o životní prostředí, rozvíjet spolupráci EVVO mezi různými oblastmi naší republiky i v mezinárodním měřítku.

Ekologii v rámci projektů vnímáme nejen jako ochranu životního prostředí, ale v širokém smyslu jako vztah člověka k jeho prostředí i vztahy mezi lidmi navzájem.

Pan profesor Erazim Kohák ve své knize „Zelená svatozář“ o ekologii a ekologické etice píše:

„Jde tu o hlubší a širší bádání o hodnotové soustavě života a lidského pobývání ve společenství všech bytostí. Jde nejen o fakta, nýbrž o smysl a hodnotu života - a o normativní úsudek o tom, co je v životě důležité. Je luxus jídelních tyčinek z pravé slonoviny dostatečným důvodem k vyhubení slonů? Je pohodlí osobního automobilu tak důležité, abychom pro ně riskovali globální oteplení? Proč vůbec je dobré život ochraňovat a zlé život ničit? Co je vlastním smyslem lidského života a jeho místa v Zemi jako celku?“

6. Poslání a nabídka středisek ekologické výchovy

Středisky ekologické výchovy (SEV), popř. centry ekologické výchovy (CEV) v širokém slova smyslu rozumíme výchovně vzdělávací subjekty provozované jako obecní či státní školská zařízení nebo pracoviště nestátní (tj. zřizovaná soukromými osobami nebo nevládními neziskovými organizacemi), jejichž snahou je podílet se na ekologické výchově, vzdělávání a osvětě nejrůznější měrou a rozličnými způsoby. Střediska ekologické výchovy se zaměřují především na ekopedagogické služby a činnosti, které z nejrůznějších důvodů nemohou poskytovat školy. Kromě nabídky ekologických výukových programů spočívá těžiště jejich činnosti v poskytování ověřených námětů, metodických návodů k nejrůznějším aktivitám, ve tvorbě učebních pomůcek, ale i v oblasti vzdělávání pedagogů. (MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*. Brno, 2000.)

6.1 Městská střediska ekologické výchovy

Činnost těchto zařízení by měla více směřovat k hledání možností jak podporovat přírodněji (resp. přirozeněji) orientovaný život v sídlištích a historických jádrech velkoměst. Příznačným projevem jejich osvětového působení se stále častěji stává rozšiřující se nabídka nejrůznějších podob revitalizace (znovuoživení) staré zástavby a „navrácení přírody“ do měst, např. v podobě zahrádek ve vnitroblocích, minifarem s

ukázkami hospodářských zvířat, sadů, parčíků, stěn porostlých popínavými rostlinami, hřišť, fontánek s pitnou vodou a podobných prvků. Snahou městských středisek by měla být rovněž podpora poptávky po produktech ekologického zemědělství, po pobytu ve zdravé přírodě i po informacích o chráněných částech přírody a možnostech aktivní pomoci při jejich údržbě. (MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*. Brno, 2000.)

6.2 Terénní (pobytové) střediska ekologické výchovy

Vysoce ceněná je především výuka zabezpečovaná terénními středisky ekologické výchovy, která poskytují ucelené (většinou pětidenní) pobytové programy zaměřené na terénní pozorování a ochranu přírody v biotopech, na vývoj vztahu člověka ke krajině, na současný stav životního prostředí v regionu apod. (MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*. Brno, 2000.)

Výchovný vliv a vzdělávací význam jednorázově navštíveného ekologického výukového programu nelze přeceňovat. Můžeme se domnívat, že na žáky zapůsobí spíše inspirativně, povzbudivě, uvědoměním si myšlenky či souvislosti, která je dosud nenapadla. Podstatně větší formativní vliv i informativní účinek na jednotlivce i kolektiv mohou mít právě výukové programy pobytové.

6.3 Nabídka středisek ekologické výchovy

Ke střediskům ekologické výchovy, která jsou provozována péčí nevládních organizací, patří například:

Toulcův dvůr - Ekologické centrum hl.m. Prahy, ZČ HB Botič

Základní článek Hnutí Brontosaurus Botič připravuje v areálu ekologického centra Toulcův dvůr ekologické výukové programy pro školní kolektiv (MŠ, ZŠ, SŠ). Organizuje semináře a tvůrčí dílny pro pedagogy, studenty pedagogiky a vedoucí dětských kroužků a akce pro volný čas dětí a rodin. Koordinuje činnost zájmových kroužků a mateřského klubu „Mateřídouška“.

Toulcův dvůr má za sebou bohatou historii. Na 8 hektarech plochy se nachází komplex památkově chráněných budov, přírodně zajímavá společenstva a zelené plochy

obhospodařované člověkem. Součástí areálu je hospodářský dvůr s huculskými koňmi, ovce, kozami a dalšími domácími zvířaty.

Toulcův dvůr je zakládajícím členem Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina.

SEVER - Středisko ekologické výchovy a etiky Rýchory, Horní Maršov

Středisko SEVER připravuje výchovné a školící akce, projekty, konzultace a další služby v prostorách pobytového střediska v Krkonoších a denních středisek v Hradci Králové a v Litoměřicích a na dalších místech v ČR.

SEVER inicioval vznik Regionálního systému ekologické výchovy v Královéhradeckém kraji a každoročně pořádá krajskou konferenci k ekologické výchově - KAPRADÍ.

SEVER koordinuje několik projektů na celostátní či regionální úrovni - např. „Ekologická výchova v chráněných krajinných oblastech a národních parcích“, „Škola pro udržitelný život“, „M.R.K.E.V. - Metodika a realizace komplexní ekologické výchovy“.

Chaloupky - středisko pro vzdělávání a výchovu v přírodě, o.p.s., Kněžice

Středisko je nestátní školské zařízení, které je zřízeno a provozováno Českým svazem ochránců přírody Kněžice. Chaloupky přibližují dětem přírodu, její krásu a zákonitosti. V rámci jednodenních a týdenních programů děti zažijí pobyt v přírodě, „výzkumnou“ činnost při pozorování rostlin a živočichů, krmení hospodářských zvířat v dětské farmě, topení v kamnech, vaření čaje z léčivých rostlin a spoustu doteků přírody a života na venkově.

Projektový týden „Škola o přírodě“ je určen základním školám z celé České republiky, jednodenní programy zejména pro mateřské, základní a střední školy z kraje Vysočina. Středisko má bohaté zkušenosti se zařazováním ekologické výchovy do nejrůznějších předmětů ZŠ.

Vita - občanské sdružení, Ostrava

Nabízí dětem, studentům i pedagogům pestrou nabídku interaktivních výukových programů o přírodě, v učebně i terénu. Dále rukodělné dílny i přírodovědné semináře s využitím prvků z dramatické a výtvarné výchovy. Poskytuje konzultace k diplomovým pracím a náslechy studentům učitelství. Vita získala statut fakultního pracoviště Ostravské univerzity. Pro veřejnost připravuje inspirativní a praktické programy pod širým nebem s

ukázkami lidových zvyků a řemesel. Obcím nabízí komplexní programy práce s veřejností, realizaci projektů Lokální agendy 21.

Iniciuje vznik občanských skupin, podporuje komunitní programy. Spolupracuje s organizacemi i odborníky z ČR i zahraničí.

Ekocentrum Paleta, Pardubice

Ekocentrum má bohatou nabídku programů pro tvořivou činnost z přírodních materiálů (ovčí vlna, včelí vosk, ruční papír), poznávání přírodních zákonitostí a ekosystémů, poznávání globálních problémů, vztahu člověka k okolí či řešení problémů se separací a recyklací odpadků.

Uprostřed města má ekocentrum vybudováno přírodní „Areál ekologické výchovy Paleta“. Areál se skládá z různých ploch pro hry, výtvarné aktivity i výchovu prožitkem. Součástí areálu je dále originální dřevěná osmiboká budova uzpůsobená pro celoroční provoz.

Ekocentrum provozuje také další specializované učebny - s živými zvířaty, s textilními loukami pro mateřské školy, repliku staré chalupy s tkalcovským stavem, apod.

Sluňákov- sdružení pro ekologickou výchovu, Olomouc

Kromě jiné vede středisko přírodovědné oddíly dětí a připravuje letní dětské tábory. V rámci environmentální osvěty středisko pořádá „Ekologické dny Olomouc“ (EDO) - každoroční festival kulturních pořadů s tématy blízké ekologickými (přednášky, besedy, exkurze, koncerty). Největší akcí EDO je „Ekojarmark“.

EDO doplňují „Ekologické večery“- pravidelné debatní pořady zaměřené na zvýšení ekologického povědomí veřejnosti o aktuálních problémech životního prostředí.

Dřípatka- centrum ekologické výchovy, pracovišť SVIS MŠMT, Prachatice

Dřípatka svojí činností navazuje na více jak třicetiletou tradici výchovy k ochraně přírody a péči o životní prostředí ve Stanici mladých ochránců přírody, založenou na dlouholetém působení pana Aleše Záveského - zakladatele ekologické výchovy v ČR. Dřípatka poskytuje zájemcům výukové programy pro školy, které vychází z praktické činnosti přímo v terénu. Dále organizuje zájmové přírodovědné a ekologické kroužky, prázdninové dětské tábory ve spolupráci s NP Šumava, apod.

Lipka - Dům ekologické výchovy, Brno

Lipka je krajské školské zařízení specializované na environmentální vzdělávání a výchovu. Dlouhodobým cílem pedagogické činnosti Lipky je přispívat k šíření ekologicky příznivých způsobů života mezi dětmi, mládeží a pedagogickými pracovníky. Lipka úzce spolupracuje především s Rezekvítkem - Sdružením pro mimoškolní ekologickou výchovu dětí. Nabízí denní i pobytové ekologické výukové programy včetně terénní výuky, ekologická a biologická praktika, zájmové kroužky i inspirativní návštěvy biotopových a permakulturních zahrad. Tvořivý klub Slaměnka nabízí nejrozličnější kurzy práce s přírodními materiály. Učitelům jsou určeny terénní i pobytové vzdělávací programy.

Mezi další nevládní neziskové organizace s působností v oblasti životního prostředí patří například:

Agentura GAIA, Praha 2; Agentura Koniklec, Praha 3; Alcedo, Vsetín; CALLA - Sdružení pro ochranu prostředí, České Budějovice; Cassiopeia, České Budějovice; CEV Pálava, Mikulov; Děti Země, Praha 3; Ekologický institut Veronica, Brno; Greenpeace, Praha 6; Hnutí Duha, Brno; Nadace Sluníčko, České Budějovice; Šípek, Český Krumlov; Tereza, Praha 1 (viz kap. 7.) a další.

(Přehled členských středisek PAVUČINA, 2005.)

Mnohá uváděná střediska jsou členy cechovní organizace Pavučina - Sdružení středisek ekologické výchovy.

Na ekologickou výchovu se výrazně zaměřují také některé obcemi zřizované domy dětí a mládeže.

Další početnou skupinu ohnisek, která se soustavně věnují ochraně přírody a praktické ekologické výchově, tvoří tzv. ekocentra zřizovaná základními organizacemi Českého svazu ochránců přírody a republikově koordinovaná jeho Centrem dětí a mládeže (CDM ČSOP).

7. Tereza - sdružení pro ekologickou výchovu

7.1 Historie a zázemí Terezy

Jak už jsem zmínila na začátku své práce, Tereza je občanské sdružení, nevládní a neziskové. Věnuje se životnímu prostředí, výchově dětí a osvětě veřejnosti. Posláním Terezy je podporovat spolupráci a aktivní účast lidí při obnově a ochraně zdravého prostředí pro život. Snaží se pomáhat lidem uskutečňovat jejich dobré nápady a projekty. Prostřednictvím celé řady projektů a programů Tereza probouzí v dětech i dospělých pocit spoluzodpovědnosti za současný i budoucí stav planety Země. Tereza se snaží upozornit na vědomí možnosti, ale i práva, ovlivňovat stav životního prostředí. Učí veřejnost chápat fakt, že mezi základní lidská práva patří právo na zdravé životní prostředí.

Tereza byla založena v roce 1979 s původním záměrem záchrany vzácné přírodní lokality, Prokopské údolí v Praze. Zde je v malebném prostředí uprostřed přírody terénní základna, domek, který Tereza spravuje. Terénní základna se nachází v jedné z přírodně a geologicky nejceněnějších oblastí v Čechách a slouží pro vícedenní pobyty spojené s výukovými programy. Je to kamenná budova z minulého století postavená ve svahu nad levým břehem Dalejského potoka na místě zvaném Opatřilka - Červený lom.

Základnu hojně využívají mimopražské kolektivy jako jednu z možností školního výletu či víkendové výpravy.

Hlavní cílovou skupinou se staly školy - učitelé a hlavně děti a mládež. Pomocí školních ekologických projektů se Tereza snaží o to, aby se jejich účastníci naučili aktivně jednat ve prospěch dlouhodobé ochrany životního prostředí. Stovkám učitelů se tak Tereza stala dobrou inspirací pro účinnější a radostnější výuku. Samotní „Terezáci“ však zatím pracovali ve spíše provizorních podmínkách. Chybělo místo, kde by mohli svoji činnost soustavně rozvíjet.

V roce 1999 Tereza ukončila rekonstrukci svého současného sídla - informačního, osvětového a výukového centra Labyrint světa a ráj srdce v Haštalské ulici, v samém centru Prahy. Zde nabízí výukové programy pro školy, otevřené kluby a knihovnu s ekologickým zaměřením pro veřejnost a organizuje odtud svoji další činnost. Je to místo, kde našli a nachází zázemí, poučení i zábavu lidé nejen z Prahy a České republiky, ale doslova z celého světa. Od švédských učitelů, přes lektorku z Burjatska až po americké indiány.

7.2 Činnost Terezy

Programová nabídka centra je určena zejména dětem a mládeži, pedagogům, odborné veřejnosti, atp.

Zahrnuje **zájmové kroužky pro děti a mládež, výukové programy pro MŠ, ZŠ a dětské oddíly, školní ekologické projekty, výtvarné večery, semináře pro pedagogy a učitele, lektory a dobrovolníky a akce**, na kterých se setkává se svými příznivci, přáteli, spolupracovníky i širokou veřejností.

Každoročně pořádá Tereza pro širokou veřejnost dva festivaly v přírodě: víkendové oslavy Dne Země a Slavnost padajícího listí. Připravených aktivit, her, workshopů a diskusí o životním prostředí se vždy účastní tisíce návštěvníků.

Široké využití nabízí v Labyrintu světa a ráji srdce **počítačová učebna** s připojením na internet a podkroví domu.

Pro veřejnost je v Labyrintu otevřená **knihovna a videotéka**, kde si lze zdarma vypůjčit některé z více než 2000 knih a časopisů, zejména z oblasti ochrany životního prostředí, ekologické výchovy, přírody a příbuzných oborů. Kromě výpůjček knihovna slouží také jako informační centrum a zodpovídá nejrůznější dotazy spojené s činností sdružení Tereza či z oblasti ochrany životního prostředí a ekologické výchovy.

Tereza se také věnuje **ediční činnosti**, vydává každoročně publikace o životním prostředí a spolupracuje s mnoha organizacemi z celého světa.

Hlavní oblasti činnosti:

- komunitní, informační a osvětové centrum **„Labyrint světa a ráj srdce“**
- akce pro školy a veřejnost v **Prokopském údolí**
- školní a ekologické **projekty**
- krátkodobé **programy pro školy**
- **Klub Tereza**
- **prodej** publikací, plakátů, badatelských balíčků pro provozování přírody,...

Tereza spolupracuje v České republice s celou řadou odborných institucí, jako jsou například:

Český hydrometeorologický ústav, Botanický ústav AV ČR, Přírodovědecká fakulta, Pedagogická fakulta UK v Praze, Pedagogická fakulta MU v Brně a Pedagogická fakulta

Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, s podniky a nevládními organizacemi. Má řadu partnerů a přátel po celém světě.

Důležitou součástí Terezy jsou **Poradní sbor a Vědecká rada**, ve které jsou významné vědecké kapacity z nejrůznějších přírodovědných oborů.

Programy sdružení Tereza podporují Ministerstvo životního prostředí a Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

Sdružení Tereza má Osvědčení MŠMT č. 15 186/2003-25-47 o způsobilosti vzdělávacího zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků. (TEREZA - *Výroční zpráva*, 2002.)

7.2.1 Výukové programy pro školy

Tereza pořádá jednorázové výukové programy pro mateřské školy, základní a střední školy, pro školní družiny, dětské oddíly a další skupiny (nabídka programů počítá i s účastí dětí se zdravotním či mírným mentálním handicapem). Programy probíhají jak v centru Terezy, tak na její terénní základně, přímo v jedinečném prostředí Prokopského údolí. Programy rozšiřují běžnou školní výuku a propojují ve škole oddělené předměty. Jsou zaměřeny nejen na přírodní a ekologickou problematiku, ale i na historii, domácí a světové tradice a na postavení člověka ve světě vůbec. Každý rok se uskuteční několik set výukových programů, kterými projde na tisíce žáků.

Výukové programy jsou sestaveny jako 2 až 3 hodinové tematicky zaměřené bloky aktivit, v nichž se třídou pracují 2 lektori. Náplň a vedení jsou vždy přizpůsobeny věku, možnostem a schopnostem konkrétní skupiny dětí.

Během programů mají všichni účastníci prostor uplatnit své vědomosti a dovednosti ve skupinách i při samostatné práci, navázat nové vztahy v kolektivu, v diskusích si zlepšit schopnost komunikace a prezentace svého názoru, a také si odnést spoustu prožitků z her a nových situací. V mnoha programech si zlepší svojí zručnost a jemnou motoriku a vyzkouší si nové výtvarné či řemeslné činnosti, jejichž výsledky si mohou odnést.

Součástí týmu Terezy jsou externí lektori výukových programů a zájmových kroužků. Jsou to převážně studenti a absolventi vyšších a vysokých škol.

Mezi nejoblíbenější výukové programy patří:

Papírování

V tomto programu si děti představí ruční výrobu papíru a ze starých novin si vyrobí čisté i různými způsoby zdobené nové listy. V druhé části se seznámí s historií papíru i s jeho předchůdci, poznají různé druhy písma a způsoby jeho zaznamenávání, vše s praktickými ukázkami a cvičeními. Nevynechají se ani stromy a to, jak se z nich papír vyrábí, ani jak papírem šetřit.

Království vody

Voda nás obklopuje od narození a v různých formách provází celým životem. V tomto programu děti nahlédnou na vodu z různých stran a pohledů, nejen jako na jednu ze základních potřeb života. Je také podstatnou částí povrchu planety i lidského těla, objevuje se v bájích a mytologiích, je jedním ze čtyř živlů, jako řeka se dá přirovnat lidskému životu, mytí vodou očišťuje, doslova i symbolicky. Poznají i vodu jako inspiraci malířů a hudebníků.

Suchou nohou po dně mořském

S průvodci se děti vydají na cestu Prokopským údolím, kde se na několik zastaveních seznámí se vznikem, jedinečnou historií, geologií a botanikou tohoto světového unikátu. Mimo jiné si prohlédnou mořskou sopku, navštíví butovické hradiště, oblíbené naleziště zkamenělin, Svatoprokopský lom, starou štolu a jezírko uprostřed skal. Program je doplněn řadou tématických her a aktivit.

Ruční papír a odpady

Na tomto programu se děti dozví kolik se kde vyprodukuje jakého odpadu, jak se s ním dále nakládá, jak který materiál recyklujeme či jak dlouho se který materiál rozkládá. Dozví se více o odpadech a speciálně o papíru. Zkusí si vyrobit list ručního papíru ze starých novin.

Lidé celého světa

S tím, jak v České republice a zejména v Praze přibývá cizinců, nabývá na aktuálnosti multikulturní výchova. V tomto programu se děti vydají do světa neevropských kultur, pokusí se poznat a pochopit jejich pohled na hudbu, výtvarné umění, čas, pohádky a

legendy, vlastní tělo i mezilidské vztahy. Poznají vidění světa, které je jiné než naše a o nic méně hodnotné. Zastaví se v okupovaném Tibetu a konec cesty bude doma u Romů.

Další z nabídky programů jsou například:

Hmyz, Smyslové vnímání přírody, Půda, Jak se žije v lese, Rok na vsi, Cesta k předkům, Pečení chleba, Taje staré Prahy, Stará řemesla, Energie, V říši rostlin, a další.

7.2.2 Školní ekologické projekty

Od roku 1991 Tereza věnuje velké úsilí vytváření a koordinaci školních ekologických projektů, které představují ucelenou výukovou metodu, která splňuje všechny požadavky kladené na současné vzdělávání. Veškeré školní projekty odpovídají koncepci Rámcového vzdělávacího programu (RVP) vyhlášeného MŠMT ČR v roce 2004.

Realizace každého z projektů je ideální příležitostí pro implementaci průřezového tématu Environmentální výchova do školních vzdělávacích programů (ŠVP). Ze své podstaty však všechny projekty přesahují do oblasti dalších průřezových témat a napomáhají rozvíjení klíčových kompetencí. Škole jako celku tak projekty pomáhají při celkové tvorbě školních vzdělávacích projektů a při vytváření celoročního programu environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty (EVVO).

Do projektů Terezy se zapojilo už přes 1200 základních a středních škol a na mnoha školách se staly přirozenou, oblíbenou a každoroční součástí výuky. Projekty jsou postupně zdokonalovány a jsou pro ně dotvářeny nové a aktualizované pracovní listy a metodiky. Na jejich přípravě, průběhu i vyhodnocování Tereza spolupracuje s předními odborníky (pedagogy, přírodovědci, meteorology, lesníky...).

Projekty jsou různě náročné a mají různá zaměření, od měření kyselosti srážek, přes hledání úspor energie až po zjišťování kvality vody.

Charakteristickým znakem mnoha projektů Terezy je jejich evropský nebo dokonce celosvětový rozměr, který díky počítačovému propojení umožňuje všem účastníkům navzájem propojovat jejich výsledky a posoudit na kolik se odlišují od závěrů odborníků, ale také důkladněji pochopit vzájemné souvislosti mnoha problémů životního prostředí planety. Metodické materiály, kterými Tereza vybavuje zúčastněné školy, dávají učitelům možnost přímo navázat školní ekologické projekty na učivo předepsané osnovami souvisejících vyučovacích předmětů (zeměpis, přírodopis, fyzika, chemie, občanská výchova, angličtina apod.).

Školy mohou využít tzv. "koordinovaných školních projektů" nebo tzv. "projektových sad", které obsahují veškeré potřebné podklady pro to, aby si škola mohla zrealizovat svůj projekt sama, bez koordinace Terezou. Jde o volnější formu školních projektů, kde na rozdíl od koordinovaného projektu nejsou účastníci vázáni termíny a učitelé je mohou do předmětů zařadit kdykoli.

Mezi koordinované projekty patří například mezinárodní projekty GLOBE a EKOŠKOLA. Při jejich realizaci mohou učitelé i studenti využít možnosti procvičit si cizí jazyky v praxi a navázat spolupráci a partnerské výměny se školami v zahraničí.

GLOBE (The Global Learning and Observations to Benefit the Environment)

Celosvětový dlouhodobý projekt zaměřený na sledování životního prostředí na místní i globální úrovni, který probíhá ve spolupráci s vědci z NASA. V loňském roce výsledky měření a pozorování (sledování vývoje počasí, srážek, škodlivin v ovzduší, hydrologická pozorování, sledování změn v krajině) odesílali prostřednictvím internetu do databáze v USA studenti ze 107 zemí světa. Výsledky jsou dostupné všem na adrese www.globe.gov. U nás se projektu aktivně věnovalo 93 škol. Během roku 2004 nabídla Tereza, koordinátor Programu GLOBE v ČR, učitelům tři odborné a prakticky zaměřené semináře.

Projekt je určen pro 4.- 9. ročník ZŠ i pro SŠ a probíhá celoročně. V tomto projektu je k dispozici více než 20 praktických měření, která studenti provádějí na území 15x15 km v okolí své školy. Jedná se o měření v oblasti meteorologie, hydrologie, biometrie, fenologie a pedologie. Školy mají navíc k dispozici satelitní snímek svého území, se kterým mohou pracovat v počítačovém programu. Jednotlivá měření a pozorování mají učitelé možnost zařadit do vzdělávacích oblastí a použít pro různé věkové kategorie žáků a studentů.

GLOBE se v České republice účastní 91 škol. Česká republika patří každoročně od počátku projektu v roce 1995 mezi 3 nejaktivnější země.

Projekt podporuje Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR a Ministerstvo životního prostředí ČR, kteří jsou i odbornými garanty.

Na projektu spolupracuje Přírodovědecká fakulta UK, Pedagogická fakulta MU, Český hydrometeorologický ústav, Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů ČZU, Česká asociace pro geoinformace a odborníci z vědecké rady GLOBE.

EKOŠKOLA (Eco-Schools)

Projekt mezinárodní organizace FEE (Federation for Environmental Education), který probíhá v 37 zemích světa.

Patří mezi náročnější projekty, jejichž dopad často ovlivnil nejen školu, ale i místní komunitu a region. Do projektu se zapojily školy, které s projektovou výukou a ekologií teprve začínaly, i školy zkušené.

V rámci projektu se školy ucházely o udělení titulu Ekoškola roku. Jeho získání bylo podmíněno splněním řady kritérií (např. environmentální výchova a ekologizace provozu školy, inovativní metody výuky - vlastní projekty, participace studentů na rozhodování, plánování a činnosti školy, spolupráce s místními úřady, rodiči a veřejností aj.). Závěrečné zprávy posuzovala odborná komise složená ze zástupců ministerstev (MŠMT, MŽP), vysokých škol (PedF UK, PřF UK) a Terezy. Titul Ekoškola roku získalo 22 škol.

Tereza se v roce 2005 zasloužila o připojení ČR do mezinárodní sítě Eco-schools. České školy tak mají možnost získat titul Ekoškola podle mezinárodně platných kritérií a otvírají se jim další možnosti spolupráce se školami v zahraničí. Slavnostní předávání prvních mezinárodních titulů Ekoškola v ČR zástupcům škol proběhne koncem června 2006 v Praze.

Mezi některé projekty zaměřené na poznávání životního prostředí, jeho monitorování a ochranu například patří:

Úspory energie na školách, Ozon, Les ve škole - škola v lese, Všeho s mírou, Živá voda pro obec, Kyselý déšť, Internet spojuje generace a další.

Tereza poskytuje všem účastníkům projektů:

- potřebné metodické a výukové materiály a pomůcky (např. teploměry, pH papírky, pH metry, půjčování GPS přístrojů apod.)
- pracovní listy pro děti
- propagační a populárně naučné brožury, plakáty
- semináře pro učitele a vychovatele
- odborný a metodický servis po celou dobu projektu
- vyhodnocení a závěrečné zprávy zpracované na základě údajů získaných účastníky projektů ve spolupráci s odborníky
- průběžnou koordinaci projektu
- doplňkové akce pro děti - např. setkání nejlepších řešitelů projektu, terénní výlety
- kontakty na ostatní účastníky z České republiky i ze světa

7.2.3 Školící centrum a České centrum fundraisingu

Tereza poskytuje semináře pro učitele zaměřené na ekologickou výchovu a projektové vyučování a za tímto účelem je akreditována Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR. V roce 2002 Tereza založila České centrum fundraisingu, které nabízí školení a kurzy fundraisingu manažerských a lektorských dovedností, týmové spolupráce apod. Jejich cílem je dodat know-how a poskytnout kvalitní informace i podporu školám, neziskovým organizacím, občanským skupinám i státním úředníkům - všem potenciálním aktérům podílejícím se na budování občanské společnosti.

TEREZA - *Výroční zpráva*, 2004.

II. Praktická část

Tuto část své práce jsem rozdělila na tři části. V první části představuji svou činnost ve sdružení pro ekologickou výchovu Tereza a anotace k jednotlivým výukovým programům. V druhé části se věnuji především šetření a výzkumu, v němž jsem uplatnila techniku – zúčastněné pozorování. Třetí část praktické části tvoří dotazníkové šetření, které je určené pro učitele základních škol a jeho cílem je zjistit názor pedagogů na ekologickou výchovu a na činnost středisek ekologické výchovy.

1. Představení své činnosti v Tereze

1.1 Představení ekologických výukových programů

Jak už jsem již zmínila, v Tereze pracuji od dubna 2003 a podílím se na vedení ekologických výukových programů pro děti.

Během svého působení v Tereze jsem měla možnost účastnit se několika náslechnů a vybrat si ze široké škály programů. Svou další činnost jsem směřovala především na programy, které mě nejvíce zaujaly a začala jsem se jim plně věnovat.

Zaměřila jsem se především na programy pro 1. a 2. stupeň základních škol. Mezi programy, které jsem již vedla patří programy: Papírování, Stará řemesla, Lidé celého světa, Ruční papír a odpady, Smyslové vnímání přírody, Království vody, Vodník Čochtan aneb O vodě, Od masopustu do Velikonoc, Stezka zajíce Alberta, Energie a Kyselý déšť.

Vzhledem k tomu, že programy jsou převážně v dopoledních hodinách, nemohu do Terezy docházet pravidelně.

Ve své práci se zaměřím na metodiku programu Ruční papír a odpady, Papírování a programu Království vody, což jsou vnitřní programy, které se konají v klubovnách v Labyrintu světa a ráje srdce.

Na metodiku těchto programů jsem se zaměřila především z toho důvodu, že jsem je v Tereze měla možnost vést nejčastěji.

1.1.1 Program : Ruční papír a odpady

V tomto programu, který je spíše pro 6. – 9. třídy ZŠ, mají děti možnost vyzkoušet si ruční výrobu papíru a ze starých novin si vyrobit čisté i různými způsoby zdobené nové listy. V druhé části se seznamují s historií papíru i s jeho předchůdci, poznávají různé druhy písma a způsoby jejich zaznamenávání, vše s praktickými ukázkami a cvičeními.

Představí se jim možnosti, jak papírem šetřit a jak jej recyklovat, na závěr se jim připomenou i další druhy odpadů a jejich recyklace.

Děti zde mohou využít poznatky z předmětů jako je výtvarná výchova, dějepis, ekologie a přírodopis.

Program trvá 3 hodiny.

Anotace:

K dispozici jsou dvě klubovny v Labyrintu světa a ráji srdce. Děti se rozdělí do dvou skupin. V každé skupině je zhruba kolem dvanácti dětí.

Pomůcky:

- hřbitov odpadů, 11 popelnic (třídění odpadu), ukázky recyklovaných surovin, kartičky o třídění papíru (papírování), kartičky - producenti odpadů, česká popelnice, obrázek cesty odpadů, ukázka papyru, pergamenu, ukázky ručně vyráběného papíru, rámečky, tácy, lavory, starý papír na výrobu nového, materiál na ozdobení (skořice, vodové barvy, provázek,...)

Průběh:

1. Představení lektorů, dětí, TEREZY, seznámení s programem

2. Sestavení definice odpadu - co všechno je odpad, jak bychom ho mohli definovat (důležité pro legislativu upravující nakládání s odpady)

Definice podle platného zákona o odpadech č. 185/2001 Sb. - Odpad je každá movitá věc, které se osoba zbavuje nebo má úmysl nebo povinnost se jí zbavit a přísluší do některé ze skupin odpadů uvedených v příloze č. 1 k tomuto zákonu.

3. Historie odpadu - V přírodě neexistují odpady, ale veškeré materiály jsou dále využívány a zpracovávány. První smetiště pocházejí již z doby kamenné (kosti, střepy, popel). Ve starověkém Římě byla hygiena a vše co s ní souvisí na vysoké úrovni. V mnoha městech fungoval systém kanalizace, existovaly splachovací záchody a pevné odpady byly ukládány v žumpách nebo se používaly jako hnojivo. V období středověku se odpady stejně jako lidské a zvířecí exkrementy vynášely před dům, kde se odpad vrstvil. Odtud také původ mnoha morových nákaz, které vyhubily někdy téměř celá města. Na počátku 19. století vydává Karel Chotek (purkrabí) řád o čištění ulic pro Prahu. Regulovalo se i nakládání se stavebním odpadem a zavedly se i přesypné nádoby na odpad.

Na počátku 20. století je již zvládnut odvoz odpadů. V Praze byl od roku 1923 postupně zaveden nádobový systém sběru domovních odpadů. Ve Velké Británii byla na konci 70. let 19. století zprovozněna první spalovna. U nás byla postavena první spalovna r. 1911 v Brně. První řízená skládka se poprvé objevila také ve Velké Británii zhruba před šedesáti lety.

4. Producenti odpadu - v jakých odvětvích a kde všude se můžeme setkat s odpadem?

- rozdáme kartičky na přiřazování

- jaký druh odpadu, jeho vznik a množství může jednotlivec nejvíce ovlivnit?

zemědělství - 41%, průmysl - 22%, hornictví, hutě - 19%, stavebnictví - 14%, komunální odpad - 4%

Komunální odpad - je veškerý odpad vznikající na území obce (je to také odpad vznikající při čištění veřejných prostranství, parků, hřbitovů)(54% domovní odpad a 46% ostatní komunální odpad).

5. Domovní odpad - co všechno doma vyhazujeme, jaké materiály?

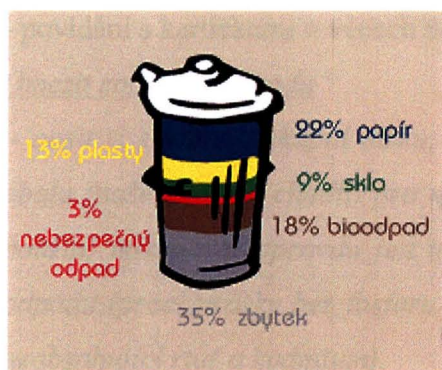
- hra- průměrná česká popelnice (obrázek popelnice a kartičky s odpady a producenty)

- Čeho bychom naši popelnici mohli ušetřit? (papír, sklo, plasty, hliník, bioodpad, textil, některé kovy - všechny tyto suroviny se dají recyklovat nebo jinak využít. Jak?

- Co do naší popelnice vůbec nepatří? (nebezpečný odpad)

Průměrná popelnice za rok 2005 - 35% - směsný odpad, 13% - plasty, 22% - papír a karton, 18% - bioodpad, 9% - sklo, 3% - nebezpečný odpad.

Jeden člověk v ČR vyprodukuje průměrně 275 kg odpadu za rok.

- Kolik za odvoz popelnice zaplatíme? Kolik platíme za kontejnery na tříděný odpad? Kolik bychom mohli ušetřit, pokud bychom vše roztřídili? (v popelnici by zbyl pouze směsný odpad a popelnice by se mohla vyvážet jen jednou z dnešních tří odvozů)

6. Způsoby zneškodnění komunálního odpadu

Kam se dnes odváží odpad?

Jaké mají jednotlivé způsoby likvidace odpadů klady a zápory?

Skládky (asi 90% odpadů)

+ je to nejlevnější, lze využívat bioplyn

- zábor půdy, ztráta využitelných surovin, možnost kontaminace okolí (těžkými kovy), vznik plynů CH₄ a CO₂ (skleníkový efekt)

Spalování (6%)

+ okamžité zneškodnění odpadu, redukce objemu na 8 - 12%, hygienizace, využití tepla ze spalování

- popílek (koncentrace těžkých kovů), exhalace CO₂, SO₃, NO, nákladná investice i provoz

Využití (4%) (kompostování, recyklace)

+ návrat biomasy do půdy, znovuvyužití surovin, šetření přírodních zdrojů

- finančně náročné

7. Jak se dá předcházet vzniku odpadu

- Proč předcházet vzniku odpadů?

- Jak předcházet vzniku odpadů?

- Proč se objevil tak velký problém s odpady (nové suroviny, jako je plast - je levný a trvanlivý, vznik technicky náročnějších materiálů - ty se hůře zneškodňují...)

- Jaký vztah máme k věcem? Jaký vztah k věcem měli naši předci? Kde brali materiál, jak ho zpracovávali? (materiál povětšinou přírodní, lehce rozložitelný, věci si více vážili, byli „podomácku“ vyrobené)

- povídání s kartičkami o věcech našich předků

Omezit spotřebu odpadu

- nosit si s sebou nákupní tašku, pytlíky na pečivo a ovoce, vybírat si výrobky v jednom obalu (naše babičky chodili pro mléko s bandaskou atd.), nekupovat věci pouze na jedno použití, nakupovat opravdu jen tolik kolik spotřebujeme, omezit spotřebu nebezpečného odpadu (prací prášky bez fosforu, používat adaptéry a nabíječky do sítě, kupovat baterie neobsahující rtuť a kadmium).

Opakovaně využívat výrobky a obaly, rozbité věci nechat spravit ne je hned vyhazovat (sáčky na pečivo, vratné lahve...).

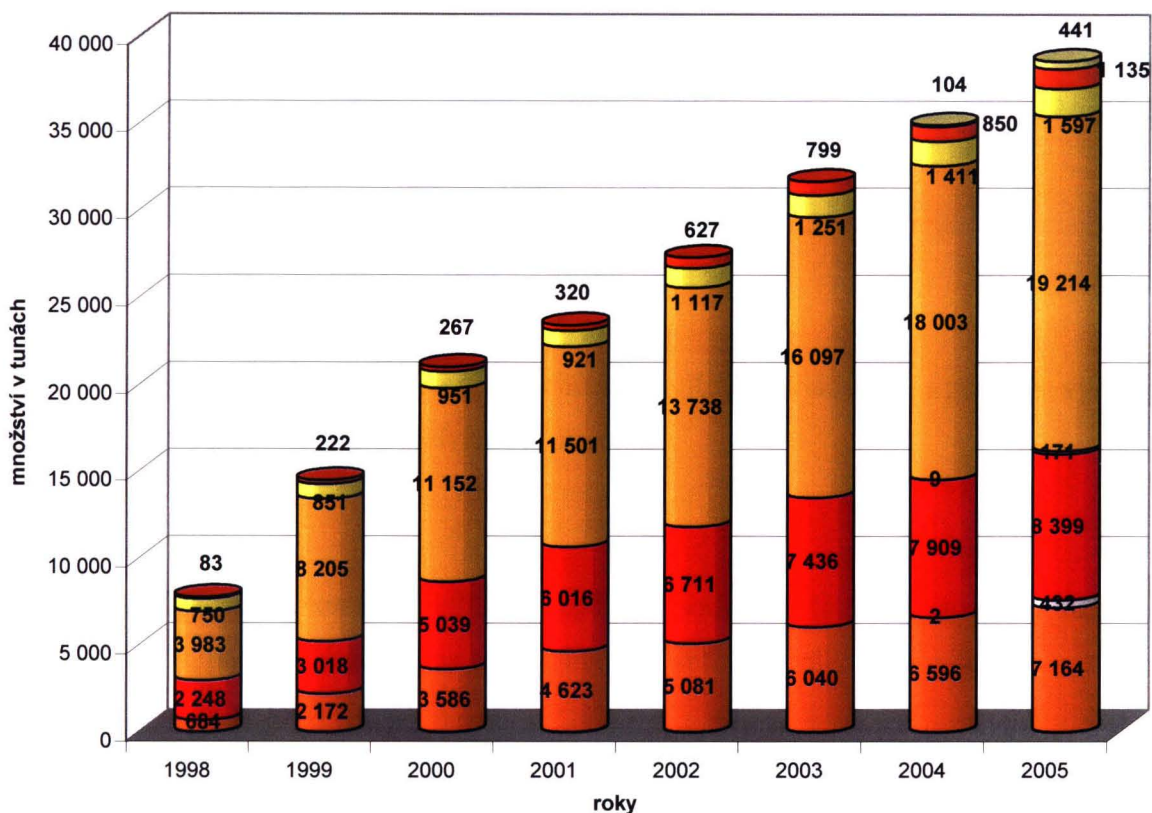
Recyklovat odpad (využívat jako druhotnou surovinu).

Bezpečně spalovat jinak nevyužitelný odpad a až pak poslední zbytky skládkovat, spalovat s využitím tepla.

Co je to recyklace? Proč recyklovat? (uspoření přírodních zdrojů, snížení objemu odpadů, uspoření energie)

Hra - 11 popelnic, vysypeme plný pytel odpadků a děti mají za úkol správně odpad roztřídit.

Množství komunálního odpadu vyříděného v letech 1998 - 2005 v hl.m.Praze

- bioodpad
- nebezpečný odpad (874 t) vč. zpětného odběru (260 t)
- papír ZŠ
- papír
- nápojové kartony
- sklo barevné
- sklo bílé
- plasty

rok	plasty	sklo bílé	sklo barevné	nápojové kartony	papír	papír ZŠ	nebezpečný odpad (874 t) vč. zpětného odběru (260 t)	bioodpad
1998	684	0	2 248	0	3 983	750	83	-
1999	2 172	0	3 018	0	8 205	851	222	-
2000	3 586	0	5 039	0	11 152	951	267	-
2001	4 623	0	6 016	0	11 501	921	320	-
2002	5 081	0	6 711	0	13 738	1 117	627	-
2003	6 040	0	7 436	0	16 097	1 251	799	-
2004	6 596	2	7 909	9	18 003	1 411	850	104
2005	7 164	432	8 399	171	19 214	1 597	1 135	441

1.1.2 Program: Papírování

Cílem tohoto programu je, aby si děti uvědomily, co všechno kolem nás je z papíru, odkud papír bereme, jak se vyrábí, jak s papírem šetřit. Děti se samy naučí vyrábět ruční papír.

Anotace:

1. Historie papíru

Cílem tohoto programu je poznat předchůdce papíru, seznámit se s počátky výroby papíru, způsoby jeho výroby a používanými materiály.

Pomůcky:

pracovní listy pro děti, keramická hlína, špachtle, podložky (alespoň noviny), ukázka klínového písma, podlouhlé papíry na svitky, inkoust, seříznuté rákosy, provázek

Popis:

- ptáme se dětí, na co lidé psali dříve než měli papír (skály, kameny, kůže...). Tyto informace uspořádáme a historicky zpřesníme.

Výroba hliněných destiček:

- zastavíme se v Egyptě, kde se psalo klínovým písmem na hliněné destičky. Děti si vyrobí své vlastní z keramické hlíny a svým klínovým písmem napíše zprávu, kterou pak ostatním přečtou. Destičky se buď nechávají vyschnout a děti si je odnesou domů nebo se hlína znovu použije.

Psaní rákosem:

- děti si na svůj „papyrus“ zkusí psát seříznutým rákosem. Potom si ho smotají do svitku a převáží provázkem. Svitek si odnášejí s sebou.

Hledání na mapě:

- děti vybarvují na slepé mapě Egypt a Čínu

Výroba papíru ve středověku z hadrů, zmínka o pergamenu.

2. Dnešní cesta papíru

Cílem je uvědomit si kolik stromů se musí pokácet, a jaká je další cesta stromu než se z něj vyrobí papír.

Pomůcky:

kazetový přehrávač s nahrávkami z lesa, papíry, vodové barvy, štětce, kalíšky

Popis:

- začneme dotazem, z čeho se papír vyrábí dnes, po odpovědi další dotaz – kde se dřevo bere?

Kreslení stromu:

Děti si lehnou na zem, zavřou oči a na chvíli se jim pustí hudba lesa, představují si přitom nějaký strom, jaké má části, listy, jak roste... Při hudbě se děti dají do malování svého stromu. Zatímco výkresy schnou, povídáme si o tom, jak proudí energie stromem, upozorňujeme na stavbu stromu – pod zemí velký pletenec kořenů, nahoře koruna stromu, jaká je jejich funkce.

Pak s dětmi procházíme celý proces zpracování od pokácení stromu až po hotový sešit, který demonstrujeme na výkresech stromů.

Stavění lesa:

Z namalovaných stromů postavíme les.

Kácení:

Pak přijde dřevorubec (lektor) a stromy pokácí = přetrhne papíry.

Řezání:

Roztrháme stromy na menší kousky.

Odvoz do papírny:

Přesun na společnou hromadu (tyto kousky pak použijeme při výrobě ručního papíru).

Další zpracování papíru:

Už jen povídáme (drcení dřeva, vaření s louhy – celulóza, propírání vodou, bělení, nabrání na síta, sušení, lisování, formátování).

3. Jak šetřit stromy

Cílem je uvědomit si, co vše je vyrobeno z papíru, jak s ním můžeme šetřit – co je recyklace a jak správně třídit odpad.

Pomůcky:

- papíry, tužky, ukázky znovupoužití papírových výrobků, kontejnery na tříděný odpad (z papíru) nebo barevné papíry, sada kartiček s různými druhy papíru

Minutovka

Děti soutěží, kdo vymyslí víc věcí z papíru za 1 minutu. Děti upozorníme na ne úplně zřetelné věci. Povídání o tom, kolik spotřebujeme papíru a jak by se s ním dalo šetřit (znovuvyužití např. použitá obálka s novou přelepkou...).

4. Výroba ručního papíru

Cílem je naučit děti samostatně si vyrobit ruční papír.

Pomůcky:

- souprava na výrobu ručního papíru (síta, houbičky, umyvadla, mixér, noviny, igelit, bylinky, krepový papír, barvy)

Popis:

- ještě před začátkem výroby je dobré dětem povědět, jaký je rozdíl mezi výrobou papíru ze dřeva a ze starého papíru, při práci můžeme s dětmi opakovat získané vědomosti (historie, způsoby výroby...)

- podle času vyrobíme papír barevný, s bylinkami nebo otisky

- děti si vyrobený papír odnesou domů

1.1.3 Program: Království vody

V tomto programu je cílem ukázat bohatství a význam vody pomocí jejího nahlížení z různých oborů a směrů.

Pomůcky:

- sada nádob na poměry vody na Zemi - kelímek, nádoba od filmu, víčko
- krabice věcí na vodní instalaci – dřeva, kamínky, provazy, svíčky, sirky,...
- proužky s názvy vodních objektů
- kartičky fází koloběhu vody
- tabulky na spotřeby vody pro každého jednu nebo do dvojice
- fotky, co udělala voda
- reprodukce obrazů
- kartičky s popisky řeky
- obrazy vodníků
- mapa vod v Čechách a plánky rozvodí
- desky s odbornými informacemi pro lektory
- pětilitrová sklenice
- minerální a pramenité vody
- pastelky, tužky, papíry
- mapa světa
- barevné hadříky

Hudba:

Možno použít u označených částí, jako inspirace vodou v hudbě.

CD Voda: Vltava, Betula Pendula-Děšť, Iva Bittová-Mravenčí síla, Oldřich Janota-Mezi vlnami, Stivín-Voda, Iva Bittová-Byla cesta, Bílé inferno-Studánka, Hradišťan-Modlitba za vodu

Poznámka:

- scénář je delší než tři hodiny, je nutno některé aktivity vynechat, ale tak, aby byl zachován záměr, co nejširšího okruhu oborů

Postup:

1. Ochutnání a očichání vody – dokola pošleme postupně čtyři šálky s různými druhy vod (pramenitá, z vodovodu a dvě různé minerálky) k ochutnání, případně očichání, minerálky lze i poslouchat, bavíme se, co jsme poznali

- s hudbou

2. Formy vody – děti vymýšlí v jakých podobách a formách potkáváme vodu (alespoň deset příkladů)

3. Popisy vody – lektor zapisuje přídavná jména, kterými můžeme označit vodu (alespoň dvacet příkladů), možno rozšířit na citoslovce

4. Voda a pohyb – voda jako inspirace umění pohybového či tanečního: pohybujeme se všichni po místnosti jako voda, to jest nikdo do nikoho nenarazí, nezastaví se, všude propluje, jsme jako potopa rozlévající se, všímáme si nejen spolužáků, ale i prázdných míst a vyplňujeme je, jako led roztáváme, ze zatnutí všech svalů se postupně uvolňujeme, až do lehu na zemi zcela bezvládně

- s hudbou

5. Voda na zeměkouli – z velké pětilitrové nádoby představující všechnu vodu na planetě odlijeme jogurtový kelímek jako sladkou vodu, ten rozlijeme do malého kelímku (ledovce), do nádobky od filmu (podzemní voda), do víčka od filmu (dostupná voda k pitné úpravě – přehrady, jezera) a kapku na zem (řeky) – jak malou část vody můžeme použít k pití a přesto i tu znečišťujeme

6. Vodní objekty – do mapy světa umísťujeme vybrané objekty a bavíme se o tom, čím jsou zvláštní

Bajkal – největší zásoba pitné vody na světě, nejhlubší jezero –1637 m, kdysi spojeno s mořem, žijí zde např. tuleni, velké množství endemitů, příkopová propadlina

Malawi – jezero v příkopové propadlině (východoafrický tektonický příkop, v geologické budoucnosti se zřejmě propadne pod hladinu oceánu a bude zaplaven, dojde tak k oddělení části Afriky od kontinentu)

Mrtvé moře – obsahuje 28% soli (normální salinita je 3,5%), žijí zde pouze zvláštní mikroorganismy, jeho hladina je nejnižším místem na světě – leží 392 m pod hladinou světového oceánu

Lago Titicaca – největší jezero v Jižní Americe – rozloha 8800 km², na jezeře žijí na rákosových ostrovech indiáni

Lago de Nicaragua – vzniklo v dávných dobách po explozi vulkánu oddělení od moře, žijí zde delfíni a jiní mořští živočichové

Lena – řeka, jež kdysi pravděpodobně odvodňovala Bajkal, po ní se mohl do Bajkalu dostat tuleň, 203 dní v roce je pokryta ledem - světové maximum

Casiquiare – řeka spojující povodí Orinoca a Amazonky, světový unikát – přírodní původ

Salto Angel – kaskádový vodopád (tzn. má několik stupňů) na přítoku řeky Caroni, dostupný pouze letadlem, nejvyšší na světě 979 m, nejvyšší stupeň 807 m, objevené r. 1935 americkým pilotem Jimmy Angelem, Venezuela

Utigard – nejvyšší evropský vodopád, 610 m, Norsko

Niagara falls – hranice USA a Kanady, 59 m vysoký

Násirova přehradní nádrž – vyzdvižení dvou chrámů Abú Simbelu, aby nebyly zatopeny vodou, třetí největší přehrada na světě, objem 168 900 mil. km kubických (Orlík 0,73 km kubického)

7. Voda a živly, živly a temperamenty – začleníme vodu jako jeden ze čtyř živlů, přirovnáme si je k vlastnostem lidí a hrajeme hru: každý si vybere živlel, jemuž je podoben a v kruhu jeden začne otázkou – (jméno), jsi (živlel, jak jej odhaduji)? – neuhodne-li, ptá se dál tázaný neuhodnutý, uhodne-li, utvoří dvojici a dál hrají společně, hra končí, když jsou všichni jedna skupina

8. Koloběhy vody – skupiny dostanou sadu kartiček s obrázky kapky v různých situacích, mají sestavit a popsat koloběh vody v přírodě, koloběh z přírody do vodovodu a koloběh přes továrnu – o složitosti úpravy pitné vody

9. Spotřeba vody a šetření – skupiny dostanou tabulky, zapisují odhady spotřeby vody jednoho člověka od rána za jeden den, na závěr součet, porovnání s jejich odhady před tímto součtem a se skutečným průměrem, na závěr možno nějak označit činnosti, kde se dá spotřeba zmenšit (k odhadu pomáhá pětilitrová sklenice vody)

10. Voda na obrazech – voda jako inspirace výtvarného umění, v místnosti rozložíme reprodukce obrazů, děti si je prohlédnou všechny, pak vybírají podle návrhů lektora – kam by šli pro živou vodu, kde se skrývá netvor, která z těchto vod by mohla být ona první stvořená, která je magickým zrcadlem, která je nejstudenější, ke které by chtěli na výlet, atd. (podle zájmu nakonec možno dětem představit obrazy a autory)

11. Řeka – obraz a pochopení řeky, nejdříve z barevných hadříků společně postavíme v místnosti obraz řeky, od pramene přes horní tok, dolním tokem až k moři, pak dětem rozdáme kartičky s popisy vlastností jednotlivých úseků, postupně je pokládáme, kam patří a říkáme proč

- hudba

12. Výtvarná instalace – do pětilitrové sklenice s vodou nyní postupně z nabídky věcí vkládáme předměty nebo barvy za hudby bez mluvení, na závěr lektor prosvětlí instalaci svíčkami

- hudba

Postup aktivit je stejný pro všechny věkové kategorie, hloubku a obtížnost témat upraví lektor aktuálně pro danou skupinu.

Poznámka: Aktuálnost všech výše uvedených programových anotací je vázána na dobu, kdy jsem tuto práci psala.

1.2 Lipka – Dům ekologické výchovy

V průběhu blokové praxe v Tereze jsem měla možnost účastnit se třídního podzimního semináře v Brně, který byl určen všem pedagogům, kteří realizují výukové programy podporované z programu Národní síť SEV.

Cílem semináře bylo zvýšení kvality výukových programů a vzájemná výměna dosavadních zkušeností z jejich výuky. Na přípravě a realizaci semináře se podílel kolektiv sestavený ze zkušených ekopedagogů. Mezi nimi i RNDr. Jiří Kulich a Ing. Aleš Máchal, kteří zajišťovali většinu povinného základního programu.

Na základě absolvování celého semináře a úspěšného napsání závěrečného testu jsem obdržela osvědčení.

Seminář byl třídní. Účastnila jsem se ho spolu s dalšími pěti lektory z Terezy. Hned první den jsme byli seznámeni se základními ekopedagogickými pojmy, ekologií a environmentalistikou. Další den byly na dopoledním programu ekologické výukové programy (EVP) a ukázka EVP Lipky + rozbor (EVP – Bylinářka). Odpoledním programem bylo pedagogicko - psychologické minimum, pojetí a obsah ekologické výchovy, Agenda 21 a napsání závěrečného testu + hodnocení.

Poslední den jsme navštívili detašované pracoviště Lipky – Rozmarýnek a přírodní památku Kavky, což je jedno z nejzachovalejších a přírodovědně nejcennějších území v celém brněnském regionu.

Akce byla finančně podpořena Ministerstvem životního prostředí v rámci programu „Národní síť environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty“.

1.3 M.R.K.E.V. –Metodika a realizace komplexní ekologické výchovy

V rámci své praxe jsem se přihlásila na seminář školních ekologických projektů (jako asistentka koordinátorky projektů Mgr. Ilony Kočové), který proběhl pro 2. stupeň ZŠ.

Semináře představují jednotlivé projekty ekologické výchovy, materiály a pomůcky, které jsou jejich součástí. Semináře jsou interaktivní – účastníci jsou zapojeni do dění a zkusí si doporučované metody sami na sobě. Všechny nabízené semináře i projekty splňují podmínky Státního programu environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty, proto je lze ve školách snadno zařadit do celoročních plánů.

Náplní semináře bylo:

- seznámení s metodami projektového vyučování
- představení konkrétních projektů, které lze ihned využít
- modelové příklady ze škol
- prožitkové aktivity, hry
- ukázky výukových materiálů, pomůcek a pracovních listů
- motivace dětí,
- využití ve škole.

Semináře se zúčastnilo 12 učitelek z nejrůznějších základních škol z celé České republiky. Na základě tohoto semináře jsem obdržela certifikát za absolvování semináře akreditovaného MŠMT ČR - školní ekologické projekty, projektové vyučování.

Díky tomuto osvědčení jsem měla možnost spolu s další lektorkou výukových programů a projektů prezentovat Terezu jako lektorka ekologických výukových projektů na III. PRAŽSKÉ KONFERENCI O EKOLOGICKÉ VÝCHOVĚ.

Tato konference byla věnována ekologické výchově na pražských školách a uskutečnila se v ekologickém centru hlavního města Prahy Toulcův dvůr.

Setkání bylo součástí celorepublikového projektu M.R.K.E.V. (Metodika a realizace komplexní ekologické výchovy), který je koordinován členskými organizacemi SSEV Pavučina.

Pražská M.R.K.E.V. je určena pedagogům mateřských, základních a středních škol a osobám, které se věnují dětem v rámci jejich volného času.

Hlavním tématem konference bylo začlenění ekologické výchovy do školní výuky. Účastníci byli seznámeni s nabídkou dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků

v ekologické výchově, s aktuálními možnostmi spolupráce středisek ekologické výchovy a pražských škol a s dosavadními výsledky projektu M.R.K.E.V.

Hlavním pořadatelem byl ZČ HB Botič (Toulcův dvůr, Ekola Praha), na akci bylo přítomno 63 účastníků, 11 lektorů a 34 zástupců škol a školských zařízení. Program trval 8 hodin.

V rámci konference proběhlo několik praktických dílen (školní ekologické projekty, projektové vyučování a jeho začlenění do výuky, smyslové hry ve výuce, a další).

Naším úkolem bylo v dopoledním bloku představit Terezu a její činnost a v odpoledním programu jsme měly i my odpolední dílnu s názvem: „Projektové vyučování a školní ekologické projekty“.

V další části práce bych ráda představila naši praktickou dílnu, které se zúčastnilo 10 učitelek z nejrůznějších základních škol.

Na začátku programu měly za úkol rozřadit se do dvojic a to hrou. Každá paní učitelka chytla za jeden konec provázku, které jsem nastříhané držela v jednom svazku. Po puštění svazku se vytvořily dvojice. Ve dvojicích měly za úkol seznámit se, získat co nejvíce informací, zjistit, z jaké školy jsou, odkud přijely, zda s Terezou spolupracují a jestli už mají zkušenosti s projekty.

Po vzájemném představení se jsme vytvořily dvě skupiny. V jedné skupině byly učitelky, které se již v nějakém projektu angažovaly a druhou skupinu tvořily ty, co nikdy žádný projekt nedělaly. V každé skupině měly za úkol sepsat, jak by definovaly, co je to projekt a v čem vidí výhody a nevýhody školních ekologických projektů.

Výsledky tohoto úkolu se povětšinou shodovaly. Projekt definovaly jako tvořivé zpracování určitého tématu v rámci mezipředmětových vazeb. Mezi výhody uvedly možnost nenásilného zapojení všech dětí, spojení teorie s praxí, oživení výuky, motivaci, vzájemnou kooperaci a komunikaci. Mezi nevýhody uvedly nedostatek financí na škole, nezájem ze strany kolegů, některých dětí a rodičů a v neposlední řadě i časovou náročnost.

V další části naší praktické dílny jsme je seznámili s tím, co všechno sdružení Tereza všem účastníkům školních ekologických projektů poskytuje. Jsou to především potřebné metodické a výukové materiály, pracovní listy a sešity pro děti, nezbytné pomůcky a vybavení, propagační a populárně naučné brožury a plakáty, odborný a metodický servis po celou dobu projektu, průběžnou koordinaci projektů, doplňkové akce pro děti, semináře pro učitele a vychovatele, kontakty na ostatní účastníky z ČR i ze světa a vyhodnocení a závěrečné zprávy zpracované na základě údajů získaných účastníky projektů.

Dále jsme pak ukazovaly a představovaly jednotlivé projektové balíčky. Celá skupina měla možnost vyzkoušet si některé z daných úkolů, které děti musí plnit v rámci projektu. Mezi ně patřila například část z projektu „Lišejníky“, kde se jednalo o skládání lišejníku pomocí velkých dřevěných puzzlí + určování různých druhů lišejníku. V další části jsme rozdaly pracovní listy z projektu „Kyselé deště“ a jejich úkolem bylo správně pospojovat přeházený slovníček týkající se tohoto tématu. Z projektu „Energie“ jsme vybraly logickou úvahu, v které neobstála ani jedna z nich.

Seznámily jsme je s keltským kalendářem a představily jim i další z řady projektů.

1.3.1 Přehled dosažených výsledků

Projekt v roce 2004 naplnil očekávání v počtu setkání, uskutečnilo se celkem **13 akcí**, ovšem pouze ve **12 krajích** ČR. Přesto výrazně přispěly k realizaci EVVO na školách a k výměně zkušeností v daných regionech. Zúčastnilo se jich celkem **1107 účastníků** a zastoupeno bylo **738 základních a středních škol**. Zapojilo se celkem **13 členských středisek**.

Pro informaci bych ráda uvedla význam školních ekologických projektů očima účastníků.

V roce 2004 TEREZA zjišťovala pomocí dotazníků ve 45 základních školách, jaký význam mají školní ekologické projekty pro zúčastněné školy.

Bylo zjištěno, že školní projekty:

- pomáhají zviditelnit školu v regionu
- rozšiřují znalosti a obzory studentů
- pomáhají zapojit studenty do odborné práce
- pomáhají studentům získat první dojem o vědecké práci
- zvyšují zájem studentů o ekologii
- zlepšují komunikaci mezi učiteli a studenty
- vychovávají k zodpovědnosti
- vedou studenty k vytrvalosti
- pomáhají v hledání souvislostí při výuce
- pomáhají zapojit studenty se specifickými poruchami učení
- jsou velmi dobře využitelné při biologických olympiádách
- vytváří výborné podmínky pro skupinové vyučování

Vzhledem k tomu, že od 1. ledna 2002 vydalo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR Metodický pokyn k environmentálnímu vzdělávání, výchově a osvětě ve školách a školských zařízeních, získaly od tohoto roku projekty na školách další význam.

2. Vlastní šetření a výzkum

Pro svůj vlastní výzkum v němž jsem uplatnila techniku zúčastněné pozorování, jsem si stanovila tyto hypotézy:

Hypotéza č. 1

„Předpokládám, že současná dětská a dorůstající populace není vedena k ekologickému myšlení.“

Hypotéza č. 2

„Ekologická výchova vzniká spojením rodiny, školy a okolí, proto se tedy domnívám, že posílení složky školní intervence se zpětně odrazí jednak na chování dítěte samotného, promítne se do vlastní rodiny a v neposlední řadě i na vztahu dítěte k okolí ve smyslu pozitivních změn.“

Hypotéza č. 3

„Neformální zájem pedagogů o konkrétní probíranou problematiku je bohužel „prozatím“ sporadický, ale nicméně už samotný zájem o aktivitu je nutno hodnotit velmi pozitivně.“

Během své praxe v Tereze jsem měla možnost vést právě tyto programy několikrát za sebou a porovnávat přístup dětí k ekologické výchově.

Naskytl se mi příležitost intenzivně sledovat jejich reakce a různorodost jejich jednání v průběhu celého programu.

Pro své šetření jsem vybrala 7 skupin dětí z různých základních škol. V každé skupině bylo přibližně 12 dětí.

Charakteristika skupin:

V prvním případě se jednalo o skupinu 13ti dětí 8. třídy ze ZŠ sídlící v Praze 5. Ve skupině jsem měla 3 děvčata a 10 chlapců. Jednalo se o program Ruční papír a odpady.

Tato skupina dětí byla velmi nekoncentrovaná. Již v první polovině programu jsem se setkala s nezájmem dětí při výrobě ručního papíru. V druhé části programu byly děti velmi nesoustředěné. I přes veškeré mé úsilí, byl jejich zájem o spolupráci negativní.

Paní učitelka se tohoto programu neúčastnila.

V další skupině, kde jsem vedla program Papírování, se jednalo o 10 dětí (6 děvčat, 4 chlapce) 3. třídy ze ZŠ v Praze 2. V této skupině šlo o děti, které mají velmi pozitivní vztah k ekologické výchově a to díky tomu, že jsou vedené paní učitelkou, která se o tuto problematiku zajímá a dětem poskytuje nejrůznější možnosti realizovat se při ochraně životního prostředí. Tato škola s organizací Tereza spolupracuje již delší dobu a kromě jiné se účastní projektu Les ve škole-škola v lese. Činnost a nabídku výukových programů v Tereze využívá často.

S dětmi v této skupině se výborně pracovalo díky jejich zájmu o jakoukoli činnost. S naprostým soustředěním a nadšením se věnovaly každému úkolu. Paní učitelka se programu účastnila.

Program Papírování jsem měla možnost vést i se skupinou 8. dětí (4 děvčata, 4 chlapci) 3. třídy s lehkou mozkovou dysfunkcí ze speciální školy sídlící v Praze 4. Práce s touto skupinou byla velmi zajímavá a obohacující. V této skupině jsem musela program uzpůsobit možnostem jednoho z dětí, který byl na vozíčku. Nutné také bylo akceptovat individuální zvláštnosti každého dítěte. Jejich tempo bylo pomalejší, ale s výsledky své práce mohly být podle mého názoru spokojené. Velmi zajímavé bylo sledovat, jak mezi dětmi „vládne“ určitá souhra, harmonie a sounáležitost.

Programu se účastnily a aktivně podílely i dvě paní učitelky.

Na programu Království vody jsem vedla spolu s dalším lektorem skupinu 18. dětí (11 děvčat, 7 chlapců) ze 7. třídy ZŠ z Prahy 7. Tato skupina byla zpočátku velmi nepozorná a nesoustředěná, ale v průběhu programu došlo k určité koordinaci. Jejich znalosti z oblasti ekologické výchovy byly velké. Tato třída navštěvuje Terezu pravidelně. Paní učitelka se programu účastnila jen částečně.

Další skupinou, kterou jsem vedla, byla 8. třída 11. dětí (9 chlapců - převážně Rómů a 2 dívky) ze ZŠ sídlící v Praze 5. Jednalo se o program Ruční papír a odpady. Udržení si pozornosti v této skupině bylo velmi náročné. Jejich zájem o ekologii byl nulový. Znalosti z této oblasti neměly žádné a jejich chování bylo velmi hrubé. Nedokázaly se soustředit, neustále vyrušovaly a za případnou spolupráci vyžadovaly neustále odměnu.

Tato třída byla v Tereze poprvé a paní učitelka se programu účastnila nepřímo (seděla za dveřmi).

V další skupině se jednalo o 14 dětí (7 děvčat, 7 chlapců) z 6. třídy ZŠ z Prahy 2. Zúčastnily se programu Království vody. Děti v této skupině byly velmi aktivní. Jejich přístup k ekologické výchově bych hodnotila pozitivně. V oblasti ekologie měly velký přehled. Se zájmem a ochotou se podílely na všech aktivitách. Byla to jejich první návštěva v Tereze.

Paní učitelka se po celou dobu programu účastnila.

Poslední skupinou, o které bych se chtěla zmínit, je 9 dětí (4 chlapci, 5 děvčat) z 2. třídy ze ZŠ sídlící v Praze 3. Jednalo se o program Papírování. Na požádání školy se tento program vedl v DDM v Praze 3. Práce s touto skupinou byla velmi příjemná. Děti velice ochotně spolupracovaly a s velkým zaujetím se věnovaly všem činnostem. Byla to skupina velmi zvědavých a vnímavých dětí.

Paní učitelka se účastnila celého programu.

2.1 Zhodnocení výsledků výzkumu - potvrzení a vyvrácení hypotéz

V této části práce je místo právě na zhodnocení pravdivosti hypotéz.

Hypotéza č. 1

„Předpokládám, že současná dětská a dorůstající populace není vedena k ekologickému myšlení.“

Úroveň ekologického vědomí dětí je velmi proměnlivá (v rozpětí od naprosté neznalosti až po skvělou informovanost a praktické zkušenosti). Velmi zde záleží na přístupu učitele. Výsledky pozorování vnějších projevů dětí jsou mnohdy smutné. Děti se neumějí vyjadřovat, spolupracovat a jejich vzájemné vztahy nejsou přátelské.

Z mého pozorování a zkušeností, které jsem v Tereze nabyla, mohu konstatovat, že aktivita a zájem dětí o ekologii je velmi ovlivněn i tím, jak často ekologické výukové programy navštěvují či zda se škola účastní nějakého ekologického projektu. Několikrát se mi během mé praxe potvrdilo, že děti, které byly na programu poprvé, nemají tak bohaté zkušenosti a vědomosti z oblasti ekologie.

Podle mého názoru ekologické myšlení dětské a dorůstající populace velmi ovlivňuje rodina a škola. Již v úvodu každého programu jsou děti uvedeny do problematiky krátkým povídáním, které je motivuje k následujícím činnostem. Už v této chvíli je každý vedoucí programu schopen posoudit, zda třída, s níž pracuje, je učitelem vedena k ekologickému myšlení, či je ekologicky nedotčená.

Na způsobu spolupráce dítěte lze také poznat, zda má či nemá ekologické zázemí. U řady dětí se objevuje velký zájem a aktivita, ale jejich prostředí a okolí jim nedovoluje realizovat se tak, jak by byli ochotni a schopni. Ať už díky nezájmu učitele či z jakéhokoli jiného důvodu. Na druhou stranu je ale také mnoho dětí, které vyrůstají ve velmi obohacujícím prostředí co se ekologie týká, ale jejich zájem je nulový.

Na mnohých dětech je znatelný neblahý vliv televize, videa, počítačových her, a zejména nezájem ze strany rodičů.

Vůbec nejpozitivnější a nejoptimálnější je skupina dětí, které mají zájem i možnosti realizovat se v oblasti ekologické výchovy, ale těch je „prozatím“ velmi málo. Věřím, že kvalitní výukové programy mohou ovlivnit žáky ve prospěch životního prostředí a zvýšit úroveň jejich ekologického vědomí.

Hypotéza č. 2

„Ekologická výchova vzniká spojením rodiny, školy a okolí, proto se tedy domnívám, že posílení složky školní intervence se zpětně odrazí jednak na chování dítěte samotného, promítne se do vlastní rodiny a v neposlední řadě i na vztahu dítěte k okolí ve smyslu pozitivních změn.“

Z teoretické i z praktické stránky je jasné, že dítě pro svůj rozvoj potřebuje kvalitní a hodnotné přírodní prostředí. Několikrát se mi potvrdilo, že děti, které dochází na programy pravidelně jsou více soustředěné, aktivní, pozorné, vnímavé a velmi dobře spolupracují. Myslím si tedy, že je důležité, aby školy využívaly všech možností, které jsou jim k dispozici. V dnešní době již existuje v celé České republice řada ekologických center, jejichž činnost je podle mého názoru velmi kvalitní. Už samotný zájem školy či třídy vnímám jako první kroky k tomu, jak dosáhnout změny či zlepšení. Domnívám se, že

jedním ze smyslů vzdělávání je poskytnout lidem nástroje, které potřebují, aby se staly odpovědnými občany.

Věřím, že ze semínek porozumění zasetých do jejich mysli vyrostou za jednu generaci aktivní občané.

Hypotéza č. 3

„Neformální zájem pedagogů o konkrétní probíranou problematiku je bohužel „prozatím“ sporadický, ale nicméně už samotný zájem o aktivitu je nutno hodnotit velmi pozitivně.“

Během své praxe jsem se setkala bohužel jen s několika málo učiteli, kteří se mnou v průběhu programu spolupracovali a účastnili se celého bloku. Jak jsem již uvedla ve své hypotéze, samotný zájem a aktivitu ze strany učitelů hodnotím velmi kladně. Důležité ale je, aby učitelé vnímali ekologické výukové programy jako vhodný doplněk vyučovacího a výchovného procesu, který často probudí u dětí zájem o daný předmět. Při výuce se mnozí žáci projevují jinak než ve škole a učiteli se tedy nabízí jedinečná možnost stát se na určitou dobu pouhým pozorovatelem svých žáků. Má šanci vidět jejich reakce na nové situace, aktivitu a zapojení při činnostech, vzájemnou podporu a spolupráci ve skupině a možná i odhalit problémové situace a vztahy ve třídě.

Na závěr každého výukového programu následuje shrnutí problému, resp. opakování hry či soutěží, při němž si vedoucí programu ale i doprovázející učitel mohou ověřit, nakolik byl program úspěšný.

Programy svým obsahem navazují na jednotlivé předměty, a proto je podle mého názoru důležité, aby se učitelé těchto programů účastnili a využili je jako motivační před vlastním probíráním tématu ve škole. Programy také mohou nahrazovat výklad nebo procvičovat a rozšiřovat již probrané učivo.

Seznámení s některými novými aktivitami, hrami a metodami mohou pak učitelé využít i při své vlastní výuce.

2.2 Shrnutí

Po dobu, co v Tereze pracuji jsem odučila 160 programů (skupin), v každé skupině bylo 8-16 dětí ve věku od 5 do 15 let. Vzhledem k tomu, že každý program trval 3 hodiny celkový počet hodin činí 480 hodin.

Během této doby jsem se několikrát přesvědčila o tom, jak důležitá tato práce je. Naučila jsem se, že k podstatným rysům této práce patří odpovědnost, důslednost, spravedlivost, soustavnost, úcta, jednota hodnotových orientací a v neposlední řadě trpělivost.

Pokud bych se měla zmínit o hodnocení programů ze strany učitelů, tak mohu konstatovat, že bývá převážně kladné. Učitelé si často chválí názornost a zábavnost programu, práci ve skupinách, rozložení programu, zapojení celé skupiny i střídání činností. Velmi pozitivně je také hodnocen zábavný přístup k závažným problémům.

V Tereze jsou programy často obměňovány a doplňovány. V průběhu roku vzniklo i několik nových programů.

Při většině programů je třída rozdělena na několik stejně početných skupin, které pracují samostatně – děti se tak mohou aktivněji zapojit do činnosti a být tvořivější. Vedoucí programu se může věnovat jednotlivcům, kteří to více potřebují či vyžadují. Nenásilně se tedy zapojují i děti zamlklé a bojácné. U menších dětí bývá volena častěji pohádková forma. U větších dětí vychází motivace ze znalostí, které získaly ve škole. Podle toho je třeba celou lekci operativně přizpůsobit. Programy i komunikace s dětmi je přiměřena věkové kategorii a schopnostem dětí. Všechny programy jsou koncipovány tak, aby se každé dítě mohlo rozhodnout samo za sebe a zároveň se snaží navodit atmosféru spolupráce (pomoc při realizaci vlastních nápadů dítěte).

Velkým kladem je, že ekologická výchova dává možnost učit i tvořivě využívat mezipředmětových vztahů. Mnohdy je pro studenty celý proces natolik zábavný, že ani nepostřehnou, že jsou vzdělávány.

Na závěr je ale důležité zmínit, že zájem o ekologické výukové programy se rok od roku zvyšuje. Pro informaci si dovoluji uvést sumarizaci účastníků programů ze sdružení pro ekologickou výchovu Tereza v oblasti Labyrint světa a ráj srdce v období od 1.1. 2004 až 31.12. 2004.

Celkový počet programů	300
Celkový počet dětí	5676
Celkový počet hodin	780

Název programu	Počet dětí	Počet hodin
Papírování	468	74
Od Adventu do Tří králů	330	57
Velikonoce	322	53
Cesta za předky	311	51
Energie	311	51
Stará řemesla	291	47
Ruční papír a odpady	221	42
Lidé celého světa	217	36
Rok na vsi	195	33
Království vody	156	27
Taje Staré Prahy	98	24
Kyselá dešť a pH	99	18
Vodník Čochtan	109	14
Návštěva na statku	99	12
Jak krtek ke kalhotkám přišel	79	12
Čtvero ročních období	64	8
Jak se žije v lese	39	6
Beo	12	3

Sumarizace účastníků programů v oblasti Labyrint světa a ráj srdce v období od 1.9.2004 až 31.12.2004

3. Dotazníkové šetření

3.1 Stanovení hypotéz

Cílem tohoto šetření je zjistit názor pedagogů základních škol na ekologickou výchovu.

Pro dotazníkové šetření jsem si stanovila tyto hypotézy:

Hypotéza č. 1

„Učitelé považují ekologickou výchovu dětí a mládeže za důležitou.“

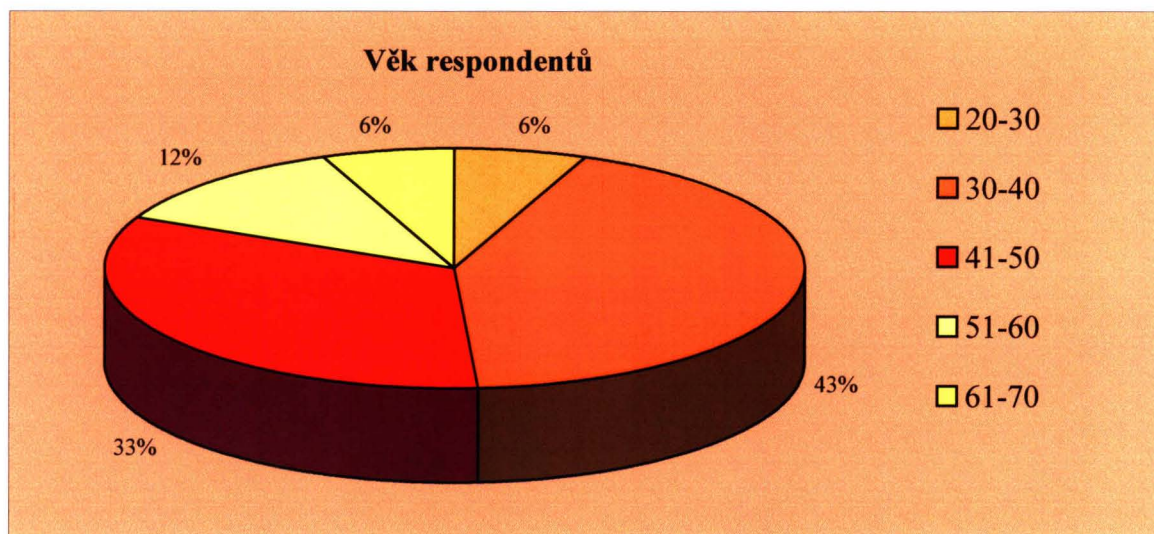
Hypotéza č. 2

„Činnost středisek ekologické výchovy není učitelům známa.“

Hypotéza č. 3

„V rámci výuky učitelé s dětmi střediska ekologické výchovy příliš nenavštěvují.“

Dotazníkového šetření se zúčastnilo 72 pedagogů základních škol z celé České republiky, z toho 16 mužů a 56 žen. Soubor respondentů byl vybrán metodou sněhové koule. Celkem bylo osloveno 100 pedagogů. Návratnost dotazníku byla 70%. Věkové skupiny i poměr mužů a žen odpovídají složení pedagogů na základních školách. Věk respondentů znázorňuje graf

54 pedagogů má vysokoškolské vzdělání, 18 má vzdělání středoškolské. 41 učitelů vyučuje předměty, které se více vztahují k ekologii (přírodopis, fyzika, chemie + 1. stupeň základní školy), zbývajících 31 učitelů vyučuje ostatní předměty (český jazyk, cizí jazyky, matematika apod.). Jako výzkumnou techniku jsem zvolila dotazník. Výhodou dotazníku je jeho finanční a personální nenáročnost a široké použití. Nevýhody: nízká návratnost, velká možnost zkreslení údajů, nemožnost dovysvětlení otázek.

3.2 Vyhodnocení otázek

1. Zajímáte se o ekologii?

Na tuto otázku odpovědělo kladně 88% dotazovaných, záporně 12%. Více se o ekologii zajímají mladší pedagogové do 40 let. V této skupině odpovědělo kladně 100% dotazovaných. Zájem o ekologii s věkem klesá.

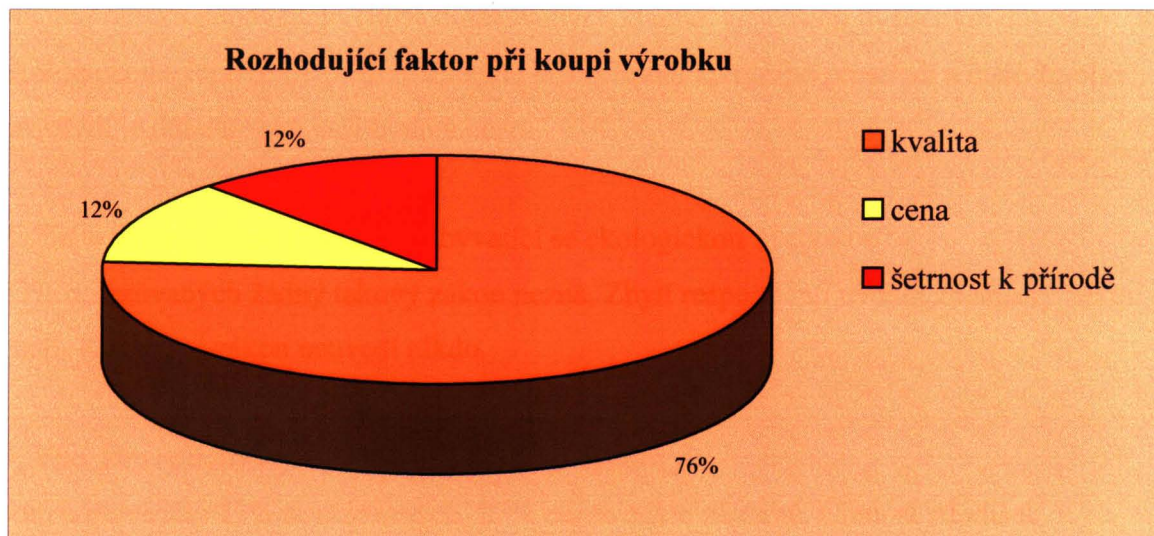
2. Třídíte doma odpad?

Kladně odpovědělo 90% respondentů. Zbývajících 10% dotazovaných, kteří odpad netřídí tvoří 5 mužů a 2 ženy.

3. Chodíte často do přírody? Pokud ano, jak často?

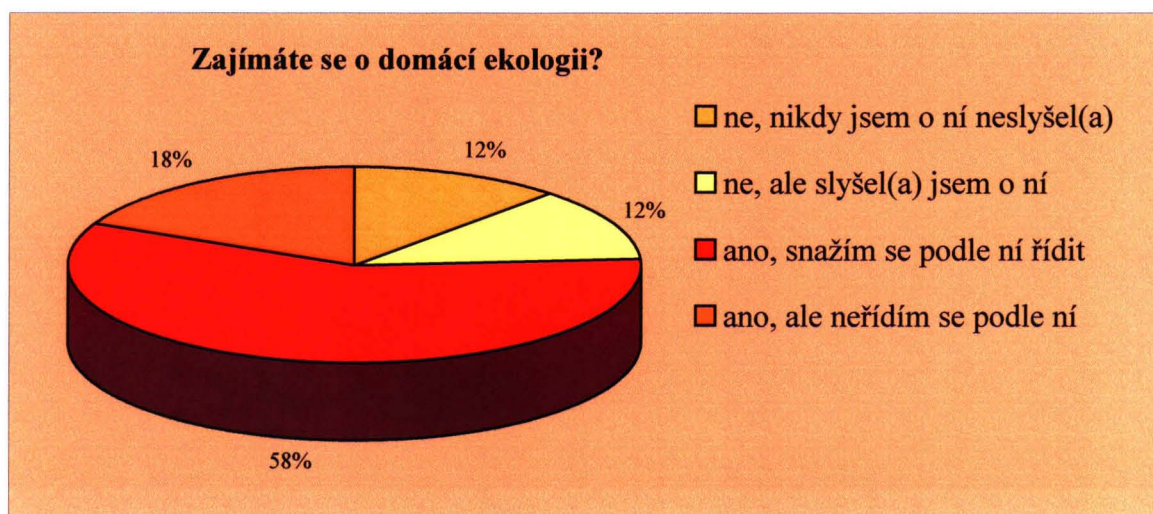
Do přírody chodí často 85% dotazovaných, průměrně 1x týdně.

4. Co je pro Vás rozhodující při nákupu výrobku?

Pro 76 respondentů je rozhodující kvalita, pro 12% cena a pouze pro 12%, zda je výrobek šetrný k životnímu prostředí. Cena je rozhodující především pro osoby mezi 20-30 lety a pro starší osoby od 50 let. U ostatních skupin převažuje požadavek kvality, což je dobré, protože kvalitní výrobky mají dlouhou životnost a tím vzniká méně odpadu.

5. Zajímáte se o domácí ekologii?

6. Hovoříte ve svých předmětech s dětmi o ekologických problémech dnešní doby?

Často o nich s dětmi hovoří 70% dotazovaných, zřídka 30% dotazovaných. Odpověď ne, nezvolil žádný z respondentů.

7. Myslíte si, že je ekologická výchova dětí důležitá? Proč?

Na tuto otázku odpovědělo 100% dotazovaných kladně. Nejčastěji uváděným důvodem pro ekologickou výchovu bylo, že je důležitá pro ochranu životního prostředí a čisté životní prostředí je důležité pro naši budoucnost.

8. Znáte nějaký zákon (předpis) zabývající se ekologickou výchovou?

73% dotazovaných žádný takový zákon nezná. Zbylí respondenti uvedli, že nějaký zákon znají. Konkrétní zákon neuvedl nikdo.

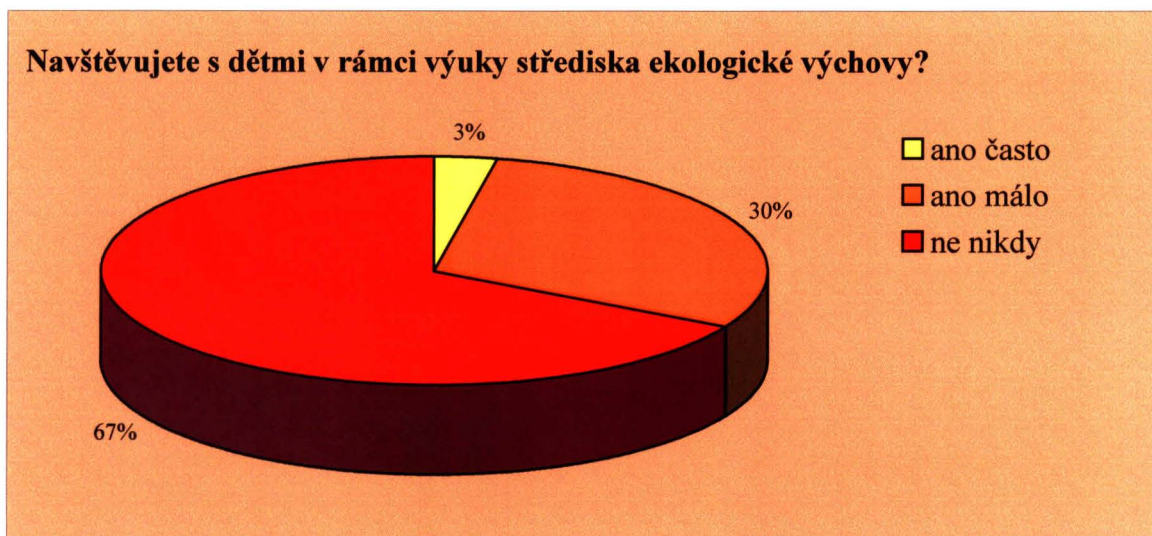
9. Víte, čím se zabývají střediska ekologické výchovy?

Ano odpovědělo 73% dotazovaných, 27% odpovědělo záporně. Činnost středisek ekologické výchovy znají především mladší učitelé přírodovědných předmětů.

10. Znáte nějaké ve svém okolí? Pokud ano, kde.

Kladně odpovědělo 48% dotazovaných, záporně 52%. Uvedená střediska byla nejčastěji v Praze a Brně.

11. Navštěvujete ho s dětmi v rámci výuky?

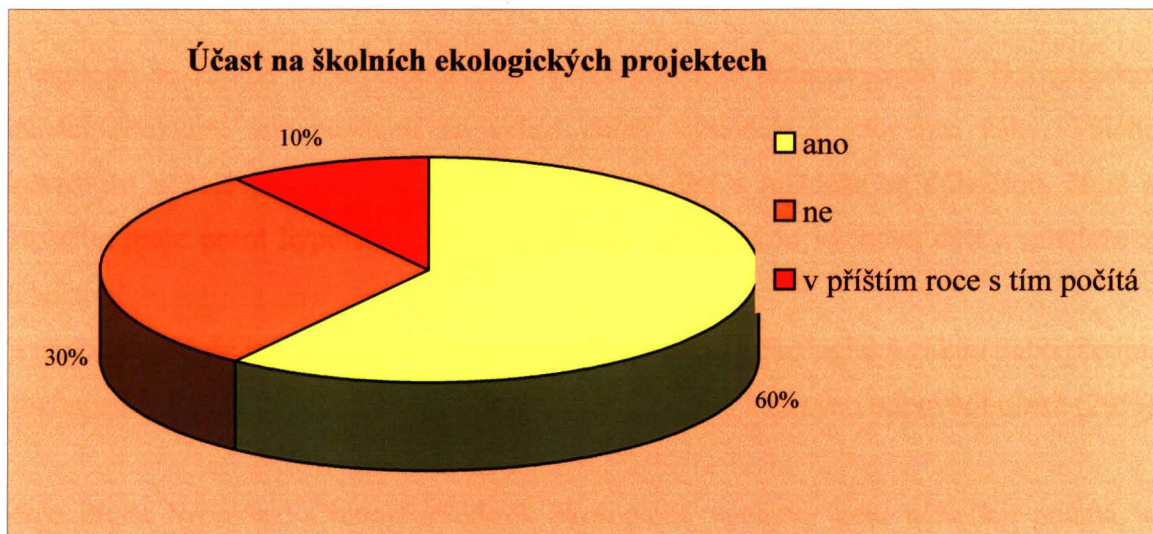

Střediska ekologické výchovy s dětmi navštěvují převážně mladší pedagogové přírodovědných předmětů nebo 1. stupně základní školy.

12. Znáte školní ekologické projekty?

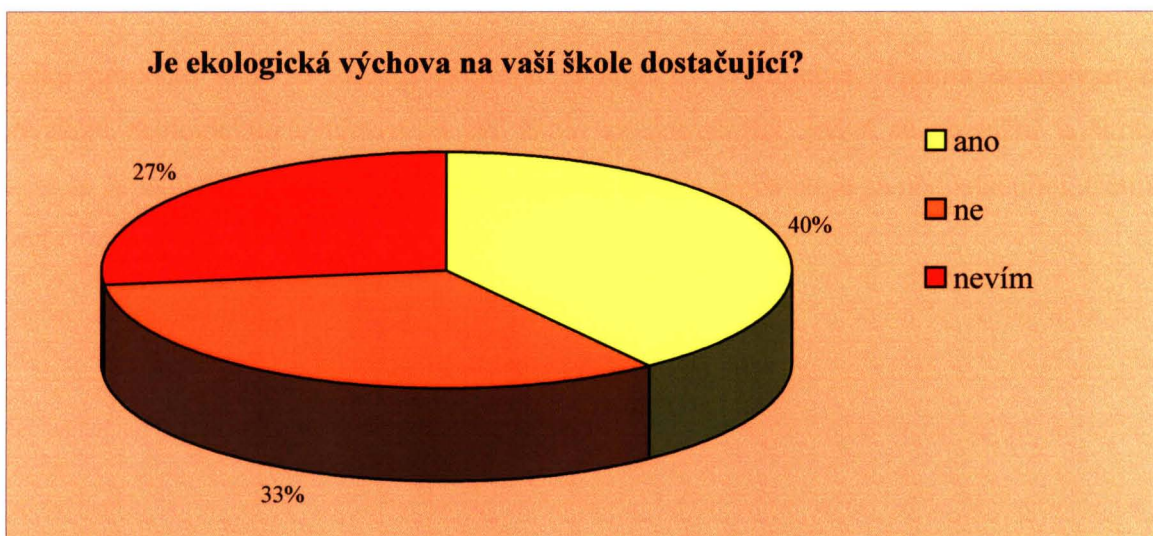
Školní ekologické projekty zná 76% učitelů, 24% je nazná.

13. Účastní se Vaše škola nějakého ekologického projektu?

Školních ekologických projektů se podle výsledků šetření účastní 60% škol, 10% s tím počítá v příštím roce. V této otázce mohlo dojít k velkému zkreslení, protože šetření se účastnil větší počet pedagogů z jedné školy.

14. Je podle Vašeho názoru ekologická výchova na Vaší škole dostačující?

3.3 Zhodnocení výsledků výzkumu - potvrzení a vyvrácení hypotéz

O ekologii se zajímá 88% respondentů. Velké procento dotazovaných se řídí zásadami domácí ekologie, což považují za velmi dobrý výsledek a vzor pro žáky. Všichni dotazovaní učitelé považují ekologickou výchovu dětí a mládeže za důležitou, čímž se potvrdila moje první hypotéza: Učitelé považují ekologickou výchovu dětí a mládeže za důležitou.

Je překvapující, že jen velmi málo respondentů zná nějaký ekologický zákon nebo předpis. Dokonce i u učitelů vyučujících přírodopis, bylo procento kladných odpovědí nízké (20%).

Moje druhá hypotéza: Činnost středisek ekologické výchovy není učitelům známá, se nepotvrdila, protože 73% dotazovaných učitelů uvedlo, že zná činnost středisek ekologické výchovy.

Třetí hypotéza: V rámci výuky je s dětmi příliš nenavštěvují, se potvrdila, protože kladně na otázku, zda s dětmi v rámci výuky navštěvují střediska ekologické výchovy, odpovědělo 33% respondentů, 67% odpovědělo záporně.

Velké procento škol se účastní školních ekologických projektů. Třetina dotazovaných považuje ekologickou výchovu na své škole za dostačující, jedná se převážně o školy, které se účastní školních ekologických projektů, třetina ji považuje za nedostačující, třetina neví.

Závěr

Problematika ekologické etiky, s kterou velmi úzce souvisí i problematika ekologické výchovy, je složitá a prolíná se mnoha vědními oblastmi. Je spojená s životním stylem nás samých, s filozofií, vírou, výchovou, přístupem rodičů k přírodě a mnoha dalšími aspekty, které ještě ani neznáme.

Stav životního prostředí je podle mého názoru jednou z nejzávažnějších věcí, které by lidstvo mělo řešit. Proto si myslím, že je velice důležité podporovat a využívat ekologická centra, jakým je například sdružení pro ekologickou výchovu Tereza.

Cílem každého výukového programu je probudit v dětech i dospělých pocit spoluzodpovědnosti za současný i budoucí stav planety Země a to se podle mého názoru Tereze vede.

Jejím posláním je přispět ke změně myšlení, vyvolávat a podporovat spolupráci a aktivní účast lidí všech věků při obnově a ochraně životního prostředí a přispívat k celkovému rozvoji občanské společnosti. Snaží se upozornit na vědomí možnosti, ale i práva, ovlivňovat stav životního prostředí. Učí veřejnost chápat fakt, že právo na zdravé životní prostředí patří mezi základní lidská práva.

Ze své zkušenosti mohu říct, že studenti, kteří navštěvují Terezu, jsou nenásilnou formou vedeni k pochopení skutečnosti. Proto věřím, že si budou postupem času stále jasněji uvědomovat, jak důležité je, vytvářet citlivý vztah k sobě, lidem i světu, k přírodě a Zemi. Začnou si osvojovat znalosti, pochopení souvislostí, rozvíjení ekologického myšlení a utváření vztahu k lidem. Důležité je, aby uměli naslouchat jeden druhému a aby se vzájemně respektovali.

Pokud bych měla zhodnotit výsledky svého pozorování došla jsem k závěru, že ekologické myšlení dětské a dorůstající populace velmi ovlivňuje rodina a škola, kde záleží především na přístupu učitele. Několikrát se mi také potvrdilo, že děti, které dochází na programy pravidelně jsou více soustředěné, vnímavé a velmi dobře spolupracují. Myslím si tedy, že je důležité, aby školy využívaly ekologických center, jejichž činnost je podle mého názoru velmi kvalitní. Důležité je, aby učitelé vnímali ekologické výukové programy jako vhodný doplněk vyučovacího a výchovného procesu, který často probudí u dětí zájem o daný předmět. Pokud se učitelé účastní ekologických výukových programů, nabízí se jim jedinečná možnost stát se na určitou dobu pouhým pozorovatelem svých žáků. Mají šanci vidět jejich reakce na nové situace, aktivitu, spolupráci, zapojení při činnostech a možná i

odhalit problémové situace a vztahy ve třídě. Zatím jen velmi málo pedagogů této možnosti plně využívá, ale i to malé procento je nutné podpořit a kladně ohodnotit.

Pro svůj další výzkum jsem zvolila dotazníkové šetření, jehož cílem bylo zjistit názor pedagogů základních škol na ekologickou výchovu. Tohoto šetření se zúčastnilo 72 pedagogů základních škol z celé České republiky. Po vyhodnocení dotazníků jsem došla k tomuto závěru: o ekologii se zajímá 88% respondentů, velké procento dotazovaných se řídí zásadami domácí ekologie a všichni dotazovaní učitelé považují ekologickou výchovu dětí a mládeže za důležitou. Velmi málo respondentů zná nějaký ekologický zákon nebo předpis. 73% dotazovaných učitelů uvedlo, že zná činnost středisek ekologické výchovy. 76% dotazovaných zná také školní ekologické projekty, které tato střediska nabízejí. S dětmi je v rámci výuky navštěvuje 33% dotazovaných. Velké procento škol (60%) se účastní školních ekologických projektů. Třetina dotazovaných považuje ekologickou výchovu na své škole za dostačující.

Na závěr bych si dovolila říct, že je nutné, aby děti „odbouraly“ překážky řešení vážných ekologických problémů, mezi které podle mého názoru patří pokles morálky, sobectví, tvrdý individualismus, lhostejnost, arogance a další. U řady dětí by také mělo dojít k přehodnocení v oblasti hodnotové orientace a postojích. Domnívám se, že právě ekologická výchova může přispět k hledání a pozvolnému nalézání žádoucích změn v hodnotových žebříčcích ekologicky citících, ale i mnoha „obyčejných“ lidí. Je nutné, aby si děti uvědomily, že jsou spoluvůrci životního prostředí.

Není bez významu, jaký osobní postoj zaujmeme v tomto krizovém a ohroženém světě. Proto bych si na samotný závěr dovolila citovat Alexandra Solženicyna, který píše: „Je možné, že zlo je nutné a nakonec zvítězí, ale jednejme tak, aby nezvítězilo skrze nás a s naší pomocí.“

Použitá literatura

- BLÁHA, I.A. *Ethika jako věda*. Brno: Atlantis, 1991.
- BRANIŠ, M. *Základy ekologie a ochrany životního prostředí*. Praha: Informatorium, 1999.
- CARTER, F. *Škola Malého stromu*. Praha: Kalich, 2000.
- CÍSAŘ, V. a kol. *Člověk a životní prostředí*. Praha, 1987.
- COOPER, G.; GITTINS, J.; HLINSKÁ I. *Škola – místo k životu*. Vsetín: Alcedo, 2001.
- DEJMALOVÁ, K.; PETERKA, J. *Ekologická čítanka. Pozdě na budoucnost?*. Praha: Fortuna, 2001.
- GUTHOVÁ, Z. a kol. *Výchova ekologického spotřebitele*. České Budějovice: Rosa, 2002.
- HADAČ, E. *Ekologické katastrofy*. Praha: Horizont, 1987.
- HORKÁ, H. *Teorie a metodika ekologické výchovy*. Brno: Paido, 1996.
- KAŠOVÁ, J. *Škola trochu jinak*. Kroměříž: IUVENTA, 1995.
- KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Praha: Slon, 2000.
- KULICH, J. a kol. *Škola pro udržitelný život*. Brno, 2002.
- KVASNIČKOVÁ, D. *Základy ekologie*. Praha: Fortuna, 2001.
- KYSUČAN, L. *Hledání řádu. Ideály skromnosti v antické filozofii*. Brno: Masarykova univerzita, 1997.
- LAMBARDIOVÁ, F.G.; LOMBARDI, G.S. *Nekonečný kruh*. Knižná dielňa Timotej, 2002.
- LIBROVÁ, H. *Empirická rezonance ekologické etiky*. Sociologický časopis, 1992.
- LIBROVÁ, H. *Můžeme překročit vlastní stín?*. Ostrava, 1990.
- LIBROVÁ, H. *Pestří a zelení*. Brno, 1994.
- LORENZ, K. *Osm smrtelných hříchů*. Praha: Panorama, 1990.
- MÁCHAL, A. *Špetka dobromysli*. Brno, 1996.
- MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*. Brno, 2000.
- MÁCHAL, A.; VLAŠÍN, M.; SMOLÍKOVÁ D. *Desatero domácí ekologie*. Brno: Rezekvítek, 2002.
- MÁCHAL, A. a kol. *Projekt Wild*. Břeclav: Moraviapress, 1993.
- MATEROVÁ, J. *Ekohry do kapsy*. Praha: Tereza, 1998.
- PIŇOS, J. *Trvale udržitelné hnutí. Sedmá generace*, 2000.
- SNYDER, G. *Praxe divočiny*. Praha, 1999.
- STREJČKOVÁ, E. *Děti pro pětihory*. Praha: Toulcův dvůr, 1998.
- ŠMAJS, J. *Ohrožená kultura*. Brno, 1994.

ŠOLC, J.; POSPÍŠILOVÁ J. a kol. *Praha - životní prostředí 2002*. Magistrát hl.m. Prahy, 2003.

UHŘÍČKOVÁ, A.; MALÍKOVÁ Z. *Kouzlo zapomenutého*. Brno: Rezekvítek, 1998.

Časopisy:

Bedrník – časopis pro ekogramotnost, 2004.

TEREZA - *Výroční zpráva*, 2002.

TEREZA - *Výroční zpráva*, 2003.

TEREZA - *Výroční zpráva*, 2004.

Ekologické příručky a brožury:

PAVUČINA - Přehled členských středisek, 2005.

TEREZA – Kroniky sdružení pro ekologickou výchovu.

Internetové stránky:

www.ekoznacka.cz

www.ekospotrebitel.cz

www.ekolist.cz

www.spotrebitel.cz

www.uspornespotrebice.cz

www.terezanet.cz

www.koniklec.cz

www.toulcuvdvr.cz

www.msmt.cz

www.pavucina-sev.cz

Zákony:

Zákon č. 185/2001 Sb. o odpadech

Zákon č. 123/1998 Sb. o právu na informace o životním prostředí

Zákon č. 17/1992 Sb. o životním prostředí

Seznam příloh

Příloha č.1: Dotazník

Příloha č.2: Ukázky z programů

Příloha č.3: Akce pro veřejnost

Příloha č.4: Jak se orientovat v symbolech na výrobcích?

Příloha č. 1

Dotazník

Jsem studentkou druhého ročníku Husitské teologické fakulty v oboru sociální pedagogika. Jako téma své bakalářské práce jsem si zvolila ekologickou etiku. Prosím Vás o vyplnění tohoto dotazníku, který poslouží pouze jako podklad pro praktickou část mé bakalářské práce. Zakroužkujte, prosím, vždy jen jednu odpověď.

Děkuji, Jana Řezáčová

1. Pohlaví:

- žena
- muž

2. Věk:

- 20 – 30 31 – 40 41 – 50 51 – 60 61 – 70

3. Nejvyšší dosažené vzdělání:

- středoškolské
- vyšší odborné
- vysokoškolské

4. Vypište, prosím, předměty, které vyučujete:

.....

.....

5. Zajímáte se o ekologii?

- ano
- ne

6. Třídíte doma odpad?

- ano
- ne

7. Chodíte často do přírody? Pokud ano, jak často.

- ano
- ne

8. Co je pro vás rozhodující při nákupu výrobku?

- cena
- zda je šetrný k přírodě
- kvalita
- jiné.....

9. Zajímáte se o domácí ekologii?

- ne, nikdy jsem o ní neslyšel(a)
- ne, ale slyšel(a) jsem o ní
- ano, snažím se podle ní řídit
- ano, ale neřídím se podle ní

10. Hovoříte ve svých předmětech s dětmi o ekologických problémech dnešní doby?

- ano často
- ano málo
- ne nikdy

11. Myslíte si, že je ekologická výchova dětí důležitá? Proč?

- ano.....
- ne.....

12. Znáte nějaký zákon (předpis), který se zabývá ekologickou výchovou?

- ano.....
- ne

13. Víte, čím se zabývají střediska ekologické výchovy?

- ano
- ne

14. Znáte nějaké ve svém okolí? Pokud ano, uveďte kde.

- ano.....
- ne

15. Navštěvujete ho s dětmi v rámci výuky?

- ano často
- ano málo
- ne nikdy

16. Znáte školní ekologické projekty?

- ano
- ne

17. Účastní se vaše škola nějakého ekologického projektu? (Můžete zakroužkovat i více odpovědí).

- ano
- ne
- v předchozích letech se účastnila
- v příštích letech s tím počítáme

18. Je podle vašeho názoru ekologická výchova na vaší škole dostačující?

- ano
- ne
- nevím

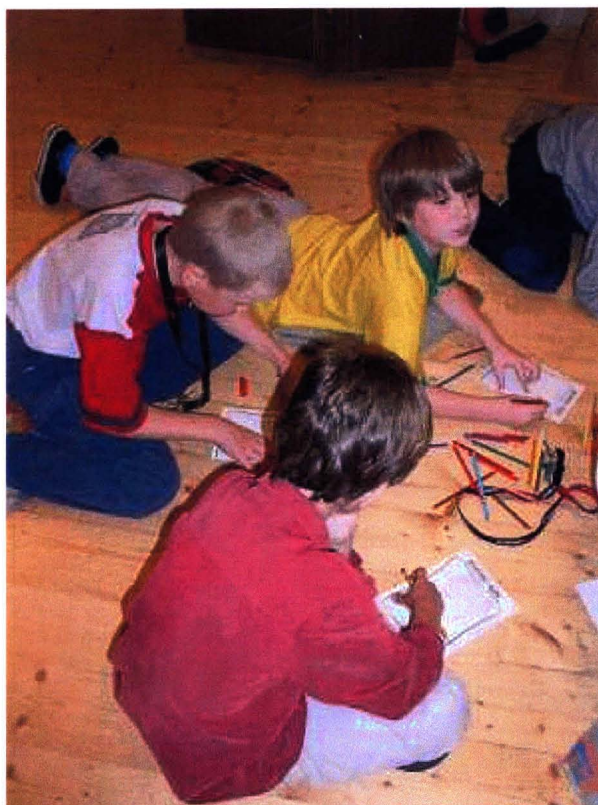
Příloha č.2

Ukázky z programů

Program: Papírování

Program: Království vody

Příloha č.3

Akce pro veřejnost

Den Země

Den Stromů

Mikulášská v Labyrintu

Příloha č.4

Jak se orientovat v symbolech na výrobcích?

Obal hraje při koupi výrobku jednu z hlavních rolí, ač si to někdy ani neuvědomujeme. Při nákupu, zvláště potravin, se ovšem setkáváme s mnoha značkami na obalech, o kterých ani nevíme, co nám vlastně chtějí říci.

Značky nás informují o samotném výrobku ale i o jeho obalu (někdy pouze o obalu).

U ekoznačení na našem trhu existuje zmatek o to více, že se stává reklamním tahem a strategií, jak přesvědčit zákazníka, že právě tento výrobek je ten „nejekologičtější“.

Jak poznat, že výrobek je opravdu šetrný k životnímu prostředí a že při jeho výrobě byly použity skutečně suroviny a technologie s pokud možno minimálním dopadem na životní prostředí? Jak rozpoznat na našem trhu výrobky, které jsou při svém provozu či vzniku k životnímu prostředí šetrnější než jiné?

Nejjednodušším a velmi spolehlivým vodítkem jsou ekoznačky. To ovšem platí jen v případě, že je znáte a dokážete odlišit od značek matoucích, falešných a zavádějících.

Podle zákona na ochranu spotřebitelů je používání klamavých značek zakázáno.

Oficiální a uznávané ekoznačky

Každý stát má většinou jen jednu oficiálně uznávanou značku, která je udělována na základě národních nebo nadnárodních programů. Taková značka pak garantuje, že výrobek během celého svého životního cyklu - od výběru surovin přes výrobu, distribuci, používání i likvidaci - je k životnímu prostředí šetrnější.

Skutečné, tj. oficiální ekoznačky garantované státem jsou v ČR pouze dvě:

Ekologicky šetrný výrobek

Označení „Ekologicky šetrný výrobek“ dostanou pouze produkty, které splňují přísné ekologické požadavky. Značku propůjčuje od roku 1994 Ministerstvo životního prostředí ČR, které ve spolupráci s Agenturou pro ekologicky šetrné výrobky připravuje i směrnice pro hodnocení jednotlivých výrobků. Posuzuje se "provoz" výrobku (emise, spotřeba energie, uvolňování prchavých látek), jeho životní cyklus (z čeho je výrobek vyroben, jak se likviduje, spotřeba energie a surovin na výrobu) i obal.

Značka vypovídá o tom, že daný výrobek je ve své kategorii „ekologičtější“, než ostatní obdobné výrobky. Další informací pro spotřebitele je, že výrobek je svými funkčními vlastnostmi plně srovnatelný s konkurenčními výrobky a byl vyroben v souladu se všemi platnými zákony a předpisy. Tedy že "ekologičnosti" nebylo dosaženo na úkor kvality.

Ochranná známka je kruhového tvaru se stylizovaným písmenem „e“, s nápisem „Ekologicky šetrný výrobek“ a s identifikačním číslem, kde první dvojčíslí uvádí číslo směrnice, druhé je

pořadovým číslem výrobku v rámci příslušné kategorie. Značka smí být používána pouze v jednobarevném – zeleném nebo černém - provedení.

Produkt ekologického zemědělství

Značkou BIO jsou označeny kontrolované produkty z ekologického zemědělství. Značka BIO (která je zároveň nositelkou státního označení "Česká kvalita") je pro spotřebitele zárukou, že při jejich produkci nebylo použito umělých hnojiv, pesticidů, geneticky modifikovaných organismů ani jiných stimulatorů, hormonálních látek či jiných chemických látek uměle vylepšující barvu, vůni či chuť potravin. U živočišného produktu pak značí mimo jiné, že se zvířaty bylo slušně zacházeno. Tato značka také zaručuje, že produkty byly kontrolovány na každém kroku od výrobce až ke konečnému spotřebiteli. Značka je udělena pod záštitou Ministerstva zemědělství ČR. Zemědělci a výrobci, kteří chtějí uvádět na trh biopotraviny se musí řídit přísnými pravidly dle zákona č. 242/2000 Sb. O ekologickém zemědělství. V ČR dohlíží na dodržování tohoto zákona nezávislá kontrolní organizace KEZ o.p.s. Správně označený bioprodukt nese i číslo kontrolní organizace: CZ-KEZ. Pro získání známky je nutná kontrola u producenta, kdy se zjistí, zda zemědělec splňuje i další přísné mezinárodní směrnice.

Pravé a certifikované biopotraviny jsou označené grafickým znakem BIO (případně jeho schválenými modifikacemi) s nápisem "Produkt ekologického zemědělství".

Oficiální zahraniční ekoznačky

Tyto značky jsou sice důvěryhodné, ale platné především ve svých domovských zemích (Německo, Rakousko, Skandinávie, Kanada). Setká-li se s nimi člověk u nás, je otázka, jak doprava zboží zatížila přírodu a zda i u nás bude výrobek zlikvidován (recyklován) tak jako v zemi svého původu.

Ani výroba nemusí být bez problémů např. výrobek z recyklovaného papíru s kanadskou či skandinávskou ekoznačkou chrání tamní lesy, ale u nás vlastně představuje konkurenci pro obdobné výrobky ze sběrového papíru.

V některých případech se dá říci, že existuje-li k dováženému výrobku český ekvivalent, je vhodnější dát přednost výrobku českému. (zejm. v případě dovozu zboží na velké vzdálenosti, kdy se výrazně zvyšuje ekologická stopa daného výrobku.)

Evropská ekoznačka „The Flower“, platná na celém území EU.

Ecolabelling Evropských společenství je založen na týchž zásadách jako Program ČR. Z možnosti obdržet ochrannou známku jsou podobně jako v našem programu vyloučeny potraviny, nápoje, léčiva stříelné zbraně a výbušniny.

Uděluje se například v těchto kategoriích zboží: myčky nádobí, chladničky, prací prostředky, zářivky, barvy a laky, hygienický papír a papír na kopírování, textilní výrobky.

Při udělování se hodnotí celý životní cyklus výrobku a proces by v každé zemi měla řídit nezávislá instituce.

Oficiální ekoznačky jednotlivých států či oblastí

První nadnárodní státní ekolabellingový program „Nordic Swan“ známý jako „Bílá Labuť“, platící v severských zemích Evropy. Byl založen 6. listopadu 1989 rozhodnutím Skandinávské rady ministrů zodpovědných za záležitosti spotřebitelů. Systém přijalo Finsko, Island, Norsko a Švédsko. Skandinávský ekolabellingový program je založen na týchž zásadách jako Program ČR.

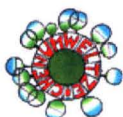

Německá ekoznačka Modrý anděl (Umweltzeichen Blauer Engel) je nejstarší a nejpoužívanější ekoznačkou na světě.

Jiné evropské země:

Slovensko

Rakousko

Švédsko

Francie

Španělsko

Nizozemí

Ukrajina

Maďarsko

Chorvatsko

Švédsko

Některé mimoevropské země:

USA

Kanada

Nový Zéland

Indie

Singapur

Hong Kong

Filipíny

Japonsko

Thajsko

Korea

Brazílie

Taiwan

Další důvěryhodné značky, vztahující se k výrobkům:

„Králíček“ – kosmetika, netestovaná na zvířatech

Tuto značku používají někteří výrobci v Evropě, především v Anglii. Používá se pro kosmetiku, která nebyla testována na zvířatech. Podle našich zákonů, pokud výrobce, či dovozce uvádí na obalu informace o testování, či netestování na zvířatech, musí také uvést, zda-li se informace váže pouze k finálnímu výrobku nebo i k použitým surovinám.

Šampóny a mýdla označené touto značkou vám dávají záruku, že je nikdo nelil do očí pokusným králíkům. Informace se však neváže automaticky i na výchozí suroviny pro výrobu těchto mýdel a šampónů.

Značka Natur papír

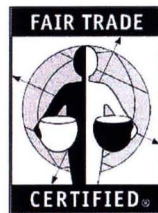

Výrobky takto označené obsahují minimálně 90% sběrového papíru. Směrnice pro její udělení jsou neveřejné, nicméně díky garanci Výzkumného ústavu papírenského ji lze považovat za věrohodnou.

Fair Trade

Fair Trade je anglický výraz pro spravedlivý obchod a představuje celosvětové hnutí, které se do mezinárodního obchodu snaží vrátit základní etická pravidla a principy. Základními pilíři Fair Trade je ekonomická udržitelnost (výrobci dostávají cenu odrážející vynaložené úsilí a umožňující důstojné živobytí), sociální podpora (zaměstnancům je zaručena zákonná minimální mzda a je vyloučena nucená a dětská práce) a ekologická únosnost (výroba šetrnější k životnímu prostředí). Do Fair Trade jsou zapojována především demokraticky organizovaná družstva, jejichž členové se podílí na rozhodování.

Značky, které jsou důvěryhodné, nejsou to však již ekoznačky:

Klasa

Značka, kterou jsou označovány domácí potravinářské a zemědělské produkty oceňované v rámci Národního programu pro podporu domácích potravin. Podmínkou k propůjčení značky je splnění přísných kritérií. Požadovanou kvalitu a složení výrobků mj. posuzuje a po jejím udělení kontroluje Státní zemědělská a potravinářská inspekce. Vlastnictví značky může být po stanovené lhůtě prodlouženo, ale také může být kdykoliv při porušení podmínek odebráno.

Značku jednotlivým potravinářským nebo zemědělským produktům propůjčuje osobně ministr zemědělství ČR. Značka garantuje, že jsou nabízeny skutečně domácí, kvalitní a zdravotně nezávadné potraviny, srovnatelné plně se zahraničními, nebo je převyšující. Tato značka je udělována českým výrobkům od června roku 2003. Značka se propůjčuje na tři roky.

Česká kvalita

Tato značka informuje, že výrobce se účastní programu „Česká kvalita“.

Cílem programu je vytvořit jednotný systém, který umožní zviditelnit důvěryhodné a nezávislé značky kvality, ty které jsou založené na objektivním ověřování kvality výrobků nebo služeb třetí stranou a vyloučit značky bez vypovídací schopnosti, které jsou jako informace pro spotřebitele pouze zavádějící. Jedním z důležitých společných pravidel všech značek, přijatých do systému Česká kvalita, je rovněž ověřená způsobilost výrobce/poskytovatele služby k dlouhodobému dodržování stability procesů a tím i kvality jeho produktů.

Značky přijaté do programu mají právo používat spolu se svým logem i logo programu Česká kvalita, které se tak stane pro spotřebitele orientačním symbolem a potvrzením důvěryhodnosti dané značky.

Czech made

Tato značka říká, že výrobek (nebo služba) pochází od českého výrobce, který je na trhu minimálně 3 roky. Na výrobcích takto označených je pozitivní, že vznikly z větší části z tuzemských materiálů, což je pro přírodu obvykle lepší, než když jde o věci dovážené. Značka „Czech-made“ má dobu platnosti 2 roky.

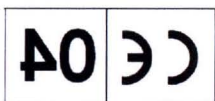
U této značky však neznamena, že je výrobek příznivější z hlediska životního prostředí.

Česká značka shody

Tato značka říká, že výrobek splňuje podmínky podle zákona č.22/1997 Sb., o technických požadavcích na výrobky. Česká značka shody tedy říká, že výrobek je bezpečný. Výrobek plní požadavky všech relevantních technických předpisů ČR, které nemají oporu v předpisech Evropského společenství.

Značka shody EU

ES značkou shody je označen výrobek, který splňuje požadavky příslušné evropské směrnice a je uváděn na trh stanoveným postupem. Značka shody je doplněna dvojčíslím roku, ve kterém byla na výrobek umístěna (04 = 2004) výrobek splňuje požadavky všech relevantních směrnic Evropské unie.

ČSN-TEST

Značka shody s českou technickou normou. Značku lze udělit jakémukoliv výrobku, na který existuje česká technická norma (ČSN) obsahující požadavky na daný výrobek; výrobek označený touto značkou splňuje všechny technické požadavky příslušné ČSN. Lze využít i pro mezinárodní certifikaci - české technické normy pro oblast elektrotechnických výrobků jsou překladem norem mezinárodních. Doba platnosti: 3 až 5 let.

ESČ

Takováto značka na elektrotechnických výrobcích značí shodu vlastností označených výrobků s normami na elektrickou bezpečnost. Správcem značky ESČ je Elektrotechnický zkušební ústav. Kritériem pro udělení je splnění požadavků příslušné české technické normy a ověření prověrky místa výroby.

Pečeť jakosti

Tato značka je udělována ojetým vozidlům na našem trhu. Zaručuje posouzení stavu ojetého vozidla dle mezinárodních předem stanovených standardů nezávislou osobou. Kritérii pro udělení této známky je splnění předepsaných minimálních standardů, které jsou mezinárodně uznávané a ověřené (mezinárodní metodika posuzování stavu ojetých vozidel). Data jsou následně vyhodnocena pomocí mezinárodního počítačového programu a vozidla zařazena do jednoho z pěti stupňů pečete jakosti dle stavu.

QZ – Zaručená kvalita

Touto značkou se označují různé výrobky, většinou textilní či kožené a vztahuje se též na služby související (praní, chemické čištění, atd.) Výrobky takto označené odpovídají platným právním a technickým předpisům, jsou zdravotně nezávadné, obsahují správné označení symboly údržby. Splnění požadavků stanovených zákonem o ochraně spotřebitele a související vyhlášky MPO ČR, českých technických norem a technických norem podnikových. Kritéria stanovuje výkonný výbor SOTEX složený ze zástupců všech členských organizací. Podkladem pro udělení značky je certifikát vydaný akreditovaným certifikačním orgánem Textilního zkušebního ústavu v Brně.

Zdravotně nezávadná obuv – bota pro Vaše dítě „Žirafa“

Tuto značku najdete na dětské obuvi a je signálem pro rodiče dětí, že obuv byla dobrovolně certifikována a že je z hlediska konstrukce a použitých materiálů zdravotně nezávadná. Správcem značky je Česká obuvnická a kožedělná asociace.

OOPP – Osobní ochranné pracovní prostředky

Tato značka je udělována výrobkům, které slouží jako ochranné pomůcky v lesnickém a dřevařském průmyslu. Obdrží ji pouze výrobky, které splňují požadavky z příslušného zákona a požadavky na zajištění dostatečné ochrany pracovníků, vhodnosti užití a též požadavky ochrany životního prostředí.

CG – Značka kvality výrobků pro plynárenství

Tato značka platí pro výrobky a technologie v oboru plynových zařízení a zařízení souvisejících.

Účelem značky je zvýraznit výrobky s trvale garantovanou kvalitou ověřenou podle jednotných kritérií.

Metro quality

Tato značka platí pro potravinové a nepotravinové výrobky určené přednostně pro hotely, restaurace, catering - veřejné stravování.

Ověření splnění kritérií ve výrobě je provedeno nezávislými auditory - držiteli požadovaných certifikátů - podle postupů a standardů schválených společností Makro/METRO. Certifikáty třetí strany jsou vystaveny ČSJ a BVQI. Makro také zajišťuje pravidelné rozbory výrobků

před uvedením na trh a dále namátkově z prodejen v akreditovaných laboratořích (Ecochem a.s., Belnovamann s.r.o.)

Označení na chemikáliích

*Jedovaté,
vysoce jedovaté*

*Nebezpečné,
dráždivé*

*Hořlavé,
extrémně hořlavé*

*Nebezpečné
životnímu prostředí*

Oxidující

Explozivní, výbušné

Korosivní

Značky na výrobcích, vztahující se pouze k obalům - nejedná se o ekoznačky

Zelený bod (Der grüne Punkt)

Značka se vztahuje pouze k obalu, nikoli k výrobku, a říká, že výrobce obalů zaplatil servisní poplatek do národního systému za zpětný odběr obalu k recyklaci na území státu (u nás firmě EKO-KOM, která zajišťuje sběr a opětovné využití obalů), pokud jsou ovšem odhozeny do zvláštních kontejnerů nebo odevzdány do

sběrných dvorů. V ceně výrobku jsou zahrnuty náklady spojené s obalovým odpadem. Režim autorizačních podmínek ochranné známky ZELENÝ BOD neumožňuje udělení autorizace více než jedné organizaci v daném státě. Sjednocení značky v rámci EU zjednodušuje design obalů, který může být jednotný pro všechny členské státy. Použití ochranné známky ZELENÝ BOD na výrobcích distribuovaných v ČR je možné pouze se souhlasem autorizované obalové společnosti EKO-KOM, která je nositelem práv na území ČR. Bohužel ani tento systém nezaručuje recyklaci všech použitých obalů, velká část se skládkuje a spaluje.

Ecopack

Tato značka se vztahuje také k obalu, někdy dokonce pouze k jeho části. Měla by označovat obal, který má menší dopady na životní prostředí než ostatní srovnatelné obaly. Kritéria udělení jsou však nejasná a neveřejná, není garantována nezávislou organizací (např. MŽP) a proto je spíše zavádějící. Jde o jakýsi mezistupeň mezi skutečnou ekoznačkou, garantovanou přísnými pravidly a udělovanou nezávislou organizací a mezi ekoznačkou, kterou si výrobce sám

vymyslel.

Odhazující panáček

Tato nejčastěji používaná značka upozorňuje na to, že použitý obal se má odhodit do příslušné nádoby na odpad, a ne na zem. Na obalech se objevuje, protože zákon o odpadech ukládá výrobcí za povinnost uvádět na obalu doporučený způsob využití či zneškodnění. Výrobce nás vlastně nabádá k něčemu samozřejmému; nemáme odpad pohazovat okolo sebe.

Značka RESY

U nás nemá tato značka žádný praktický význam. Platí jen v Německu a provozovatelem tohoto systému sběru je společnost RESY GmbH Darmstadt. Používá se pro různé krabice a přepravky z vlnité lepenky.

Tříšipkové symboly

Existují dva druhy tříšipkových symbolů na obalech.

Trojúhelník s nevyplněnými čarami označuje výrobky nebo obaly zhotovené z recyklovaných materiálů.

Naproti tomu trojúhelník s černými čarami je pro výrobce povinností vyplývající z normy ČSN 770052-2, podle které musí být na výrobku vyznačeno, ze kterého materiálu je vyroben. Takové označení usnadňuje recyklaci. Neznamena to ale, že jej někdo skutečně recykluje, a nedává návod, co s ním má po použití udělat spotřebitel.

Číslo v trojúhelníku a písmena pod ním označují druh materiálu, přičemž různé materiály zatěžují životní prostředí různě. Z plastů je nejméně škodlivý polyetylén (PE, PE-HD, PE-LD), nejproblematičtější pak polyvinylchlorid (PVC).

Zavádějící nebo lživé symboly

Jsou to značky a symboly, které si vymysleli sami výrobci a značky nejsou garantovány, hlídány ani přidělovány nezávislou institucí. Není proto žádná záruka, že výrobek je šetrnější k životnímu prostředí než podobný produkt od konkurence.

O vlivu výrobku nebo jeho obalu na životní prostředí nevpovídají ve skutečnosti vůbec nic.

Zde je ukázka několika z nich:

